

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**«Жіночі демонічні образи у традиційних віруваннях
українців Карпат
(кінець ХІХ – початок ХХ ст.)»**

Виконав: студент ІІ курсу,
групи СОІ-21м
напряму підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (Історія)
Зельманович Яна Ігорівна

Керівник: кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології і археології
Солонець Ірина Федорівна

Рецензент: кандидат історичних наук, доцент
Боян-Гладка Світлана Петрівна

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Джерела та історіографія проблеми.....	6
Розділ II. Становлення відьомства на теренах України в кінці XIX – початку XX століття.....	19
Розділ III. Роль та значення мольфарів у повсякденному житті українців.....	44
Розділ IV Демонізація історичних постатей в освітньому процесі.....	68
Висновки.....	80
Список використаних джерел.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Роль жінки в історії людства завжди відіграла провідну роль. Заради жінок розпочинали війни, засновували міста і держави, здійснювали наукові винаходи, створювали найвидатніші твори мистецтва. Поряд з цим, жінки також були активними творцями історії і культури. Згадаймо лише княгиню Ольгу, Анну Ярославну, Роксолану, Жанну Д'арк, Лесю Українку, Індіру Ганді, Фріду Кало, Соломію Крушельницьку та багато інших.

В українській історії жінка наділена багатьма якостями. Про жінок частіше пишуть розповіді, поеми, присвячують вірші і подвиги. Поряд з цим, часто жінки, через свою красу та розум в минулих століттях зазнавали утисків і частих звинувачень у чаклунстві. Тому в міфології зустрічається багато жіночих демонічних істот, які можуть перетворюватись у різні образи.

В останні роки значно зріс науковий інтерес до вивчення міфології. Світ побачили багато наукових праць, в яких детально подано класифікацію міфологічних істот, їхній вплив на повсякденне життя та роль у народних віруваннях українців. Особливо, багатий міфологічний пантеон виник у віруваннях населення українських Карпат, оскільки частково ізольована територія проживання у зв'язку з гірською місцевістю та багатий внутрішній світ місцевого населення витворили значну кількість міфічних істот. Серед них зустрічаємо багато жіночих образів, а саме відьми, мольфарки, повітрулі, лісниці, русалки, мавки та інші. Ці міфічні образи ще не знайшли ґрунтовного вивчення в сучасній вітчизняній науковій літературі, що й зумовило актуальність дослідження даної теми.

Також слід відзначити, що одним з найбільш колоритних міфічних персонажів української міфології є відьма. Вона завжди була основним носієм магії, допомагала у лікуванні, вирішенні складних сімейних проблем, пошуку багатства та кохання, просила про гарний урожай. Одночасно, відьом боялися, вони жили відсторонено від громади, а зв'язок з ними приховувався і вважався великим гріхом.

Наукових досліджень, типологічного обґрунтування обрядів ворожіння, методів та засобів їх дослідження на сьогодні існує чимало, проте комплексного дослідження проблематики ролі відьми в українській традиційній обрядовості та повсякденному житті народу немає, що робить дану проблему так само актуальною для вивчення в наш час.

Об'єктом дослідження є жіночі демонічні образи у традиційних віруваннях населення українських Карпат у кінці XIX – на початку XX ст.

Предметом дослідження виступає роль жіночих міфічних постатей у повсякденному житті та віруваннях українців.

Мета магістерської роботи полягає у цілісному розкритті жіночих демонічних образів в українській традиційній міфології кінця XIX –початку XX століття.

Виходячи з означеної мети автором магістерської роботи поставлено наступні **завдання**:

- проаналізувати джерела та історіографію проблеми;
- розкрити зміст поняття «відьма», «мольфар»;
- проаналізувати їхню роль у повсякденному житті українського народу
- дослідити елементи міфології, які зустрічаються в окремих темах на уроках історії, фольклору, народознавства та описати їхнє застосування в навчальному процесі.

Хронологічні межі кваліфікаційної роботи охоплюють період з кінця XIX ст. до початку XX ст. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлено зростанням інтересу науковців до проблеми дослідження жіночих образів української міфології, початком етнографічного збору матеріалу та його описом, а верхня межа (початок XX ст.) відзначається публікацією перших наукових праць з даної проблематики.

Методологічною основою дослідження є принципи об'єктивності та історизму. У ході написання кваліфікаційної роботи були застосовані описовий, системно-структурний, історико-порівняльний методи та метод польових

досліджень. Також було використано систематизацію фактологічного матеріалу та його наукове узагальнення.

Окрім вищезгаданих методів, у роботі було використано міждисциплінарний підхід до вивчення фактичного матеріалу, оскільки проблема міфології охоплює знання з таких галузей науки, як історія, фольклористика, етнографія, психологія, культурологія, народознавство та багатьох інших.

Наукова новизна дослідження. У ході написання магістерської роботи було проаналізовано джерельну та історіографічну базу дослідження проблеми жіночих демонічних образів в українській міфології, особливо значна увага була приділена ролі відьми, також було здійснено системний аналіз образу відьми і мольфарів у традиційній українській міфології, проаналізовано характер українських ворожінь за структурними ознаками.

Практичне значення роботи полягає у використанні зібраного фактологічний матеріалу на практичних заняттях з етнографії, народознавства, краєзнавства та з метою написання наукових та науково-популярних публікацій.

Структура магістерської роботи складається із змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (108 позицій). Основний обсяг роботи складає 90 сторінок.

РОЗДІЛ І. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Інколи, для того щоб домогтися бажаного успіху, результату, перемоги, люди готові звернутись до магії або чаклунства. На жаль, не всі усвідомлюють наслідки такої «Піррової перемоги», оскільки не досконало володіють уявленнями про всі процеси і механізми, які передавались з покоління в покоління. Магія і чаклунство на межі середньовіччя і нового часу в європейських країнах почали набувати неабиякого поширення.

Дана тема широко представлена у працях радянських, українських та зарубіжних дослідників, тому важливо і насамперед необхідно виділити деякі з них.

Серед українських дослідників в першу чергу необхідно згадати: Ігнатенко Ірину, Володимира Галайчука, Володимира Гнатюка, Борисенко В. автора праць про українську етнологію, який описує традиції українського народу: побут, культуру, звичаї, обряди, вірування де приділяє увагу демонології та її роль в житті людей. Не можливо не згадати Валерія Войтовича та його праці «Міфи та легенди давньої України» у 2 томах де він пише про відьом, у літературно-художньому образі: «Відьма знає про все що відбувається довкола, тому її і називають чародійкою. Відьми мають надприродні можливості, вміють літати, перетворюватися на тварин, та живуть серед людей. Нічим не відрізняються від них, але в ночі у відьми з'являється хвостик, якого в день не видно.» [38 , с. 299].

Радянська доба наклала свій відбиток на всі наукові дослідження. Вірування українців у магію вважались анахронізмом минулих часів і переслідувались, тому праць на цю тематику небагато. У період незалежної України дана тема знайшла відображення у багатьох наукових працях, її почали ґрунтовно аналізувати, проводити порівняння з іншими культурами. Один із перших радянських авторів – Федір Вовк, Милорадович В, Боровський Я., Пономарьов А. Всі вони описують відьму як істоту, що проживала у двох світах одночасно, наводила страх на людей притому користувалася великим попитом. Описують міфологію слов'ян, вірування народу у нечисту силу: відьом, домовиків, русалок. Пономарьов А. у

своєму науковому дослідженні «Українці: народні вірування, повір'я демонологія» стверджує, що віра є складовою духовного життя українця: «Не є таємницею, що вірування та повір'я – це основа світоглядних уявлень людей і найважливіша складова їхнього духовного життя» [55, с. 5].

Зарубіжна історіографія ознаменувалася працями Кубійовича, Кайндль Р. Ф., Вайдахер Ф., Шпенгер Я. Тарновський В.А у своїх працях автори намагалися передати дух боротьби з нечистою силою, особливу увагу приділяючи церкві. Також наводять цікаві факти про виховання відьом, як вони боролися за виживання, який відбиток залишили в історії.

Українська міфологія являється частиною історії українського народу, адже саме міфологія дає нам можливість дослідити духовне життя народу.

Уявлення про чаклунство пов'язане з вірою наших пращурів в існування надприродних, загадкових, незвіданих можливостей людини, які можуть втілити у реальність окремі особи, яким дана така можливість. Необхідно відзначити той фактор, що зв'язок відьми з давніми богинями простежується з давніх часів. Після встановлення патріархату ставлення до жіночої статі різко змінилося, ті жінки, які мали свій статус у суспільстві, майже повністю позбулися своєї влади, лише невелика горстка «незламних», «нездоланних», «непохитних», які не готові були змиритись і прагнули колишнього авторитету, сприймалися для свого середовища як втілення чогось незвичного і демонічного. Тісне поєднання з природою, а саме вміння злитись з нею в одне ціле, зрозуміти її глибокі таїнства, пізнання чогось сакрального, недоступного для звичайної людини робить відьму амбівалентною.

В даний час діяльність відьом в уявленні суспільства поєднується з таким явищем, як ясновидіння. Мається на увазі, можливість бачити минуле і майбутнє. Такою можливістю володіють різні люди в різних ступенях, починаючи від тих людей, які повністю володіють такою здатністю і навіть ті, яким тільки випадково даються дуже недосконалі проблиски або відображення подій, які відносяться до певного часу. Говорячи про останній тип людей, варто зазначити, що таке видіння може прийти до нього не часто, а якщо навіть воно прийде, то в уявленні такої

особи це буде якась окрема картина, яку вона не зможе співставити з тим, що відбулось чи повинно відбутись. Тут і проходить певна межа між вміннями звичайної людини і відьми, яка побачивши певну картину має змогу проаналізувати її через призму минулого і поєднати її з майбутнім.

Ясновидіння, віра в демонів, виклик темних сил, певні обряди, які допомагали чи сприяли завдавати шкоду іншим набували поширення майже по всьому світу. Смертна кара за вчинення таких дій присуджувалась лише у випадку, коли вони призводили до якихось тяжких наслідків. Чаклунство було невід'ємним об'єктом дослідження як наукового так і релігійного життя. Це явище кожен трактував абсолютно по різному. Деякі вважали це «намаганням диявола обплутати і приректи людей на вічні мучіння», інші намагались використати вміння чаклунів, відьом та інших прихильників цього явища у свої інтересах прагнучи при цьому примножити свої багатства або владу. На початку XIV століття Трійський собор виступив проти ворожіння, виклику духів та приготувань чародійного зілля. Впродовж наступних десятиліть законодавство жорсткіше ставилось до цих процесів, проте нормативно правових актів які засуджують «змову з темними силами» не було. Постає питання: «Що мається на увазі під розумінням «темних сил чи диявола»?». Досліджуючи Біблію, ми звертаємо увагу на те, що світ поділений на дві сторони. Одна з них, яка веде до Бога інша веде в пекло де «чути плач і скрегіт зубів». Диявол – це ангел, який свого часу зі своїми однодумцями відхилився від ангелів, які вірно служили Богові і вирішив поринути у глибину гріха. Уявлення людини про Бога і темні сили відбуваються у її свідомості.

Перед початком XV століття магія або чаклунство визнавалось як ересь, тобто абсолютне відхилення людини від церкви і Бога. У багатьох дослідженнях ми знайдемо, що чарівники і відьми через посередництво демонів можуть, безсумнівно, виробляти не уявні чародійства. Якщо сила відьом і чарівників була уявна, тоді виникає питання: «Навіщо було настільки завзято пропонувати різні покарання за чародійства, якби останні були нереальні?». Спочатку такі злочинці

віддавалися двоякому покаранню: страти і розривання тіла або викиданням на пожирання диким звірам. Пізніше вони спалювались, бо цими злочинцями стали – жінки, тобто відьми. Заборонялось також всіляка співпраця з такими особами. «Ці злочинці не повинні переступати порога чужого будинку: хто їх впустить, тому загрожує спалення майна. Ніхто не має права їх приймати і давати їм поради.» [4, с.210]

У праці «Ведьмы и колдуны» автор вважає, що у ворожінні не допомагає твердження, що фантазія є чимось реальним. Адже фантазія, як така, нічого не може досягти і при махінації демона не може бути використана. Навіть при укладенні договору з дияволом, в якому відьма віддається і зобов'язується на служіння повністю і щиро, насправді, фантазія і уява не відіграють значної ролі. Для виконання договору відьмі необхідно тілесно співпрацювати з дияволом, а не в уяві. Під час ворожіння відьма використовує реальні, а не уявні засоби: зле око, заворожені предмети, зілля тощо. [56, ст. 6]

Надзвичайно важливою для нашого дослідження є праця Гінзбург К. «Образ шабаша відьом та його витоки» автор критикує процес чаклунства і відьомства, а також порівнює їх діяльність із намаганням алхіміків створити справжнє золото. Він вважає, що якщо навіть деякі субстанціальні форми можуть бути штучно створені за допомогою природного рухового початку, то це не має загального поширення, тому що не завжди можливо з'єднати протилежні сторони. Мистецтво відьомства – створювати лише подібність. Коли алхіміки виробляють щось схоже на золото, воно володіє тільки його зовнішніми властивостями, але це не справжнє золото. Адже субстанціальна форма золота відбувається не від жару вогню, що вживається алхіміками, а від жару сонця на певному місці, де діє сила мінералу. Так само діє сила відьом, які створюють тільки ілюзію для тієї людини, яка звертається до неї. [7, ст. 20]

Як вказує у своїй праці Арістотель «всі погані проступки здійснюються добровільно». Відьми намагаються за допомогою маніпулювань людської душі, осквернити її тіло. Людське тіло досконаліше всякого іншого тіла. Під впливом

вражень людської душі тіло змінюється і стає холодним чи гарячим, як це помічається у гнівливих, а також боязких людей. Ці зміни можуть навіть призвести до хвороб і смерті. Душа сама по собі, без посередництва, може впливати своєю силою на матерію.

Автор праці «Народна демонологія і міфоритуальна традиція.» запевняє своїх читачів, про те, що жінки легше піддаються спокусі ніж чоловіки, адже першим людським гріхом вважається гріх, який вчинила Єва в Господньому саду. Також, як свідчить статистика жінки більш вразливі, а значить можуть частіше піддаватись диявольським ілюзіям. [37, ст. 16]

Запекла боротьба між католиками і протестантами, зміни в релігійному житті Європи, як стверджує Горелов не могли не відзначитись в діяльності чаклунів та відьом того часу. Вдови, які залишились самотніми, без родинної підтримки намагались помститись тим, хто завдав шкоди їхнім родинам. [8,ст. 3]

Поряд з цим у Європі просувались страшні епідемії, неврожаї, війни, які вважались витівками диявола. Як стверджували сучасники: «Вони виробляють змішання елементів за допомогою демонів і цим викликають град і бурю. Вони ж бентежать дух людський. Наводять на людей божевілля, ненависть, туманний розум і любов. Вони ж, навіть без допомоги отрути, але силою свого заклинання, знищують душу.»

Тарновський, у своєму дослідженні говорить про різницю між відьмами і знахарками. Адже люди вважали, що якщо жінка за допомогою трав може оздоровити людину, то цими ж засобами вона може їй і нашкодити. Чим старіша була жінка, тим більше вважалась досвідченою, а значить – небезпечною. [62,ст. 33]

Чаклунство, відьомство, віра в темні сили стали підґрунтям для напруженого соціально-психологічного клімату в Європі. Звинувачувати когось у відьомстві стало вигідно, зокрема, у політичному чи релігійному руслі. Демономанія давала можливість у ворогові бачити слуг диявола. Авторитетний

інквізитор Микола Еймерік багато разів наголошував на тому, що з юридичної точки зору важливо не саме діяння відьми, а характер її зв'язку з дияволом і з'ясування того, чи вимагає відьма від диявола того, що є підвладне лише Богові. Якщо вона цього вимагає і вірить, що диявол не поступається у всемогутності Богові, вона єретик.

А.Макфарлен стверджує, що далеко не у всіх країнах було законодавчо регламентовано боротьба з відьомством. До прикладу, у Англії відьомство вважалось кримінальним злочином і розгляд справ підпадав під суди загальної юрисдикції. Підґрунтям такого обвинувачення ставали більше соціально-економічні фактори ніж релігійні. Судді намагались виявити зв'язок відьми з дияволом, даючи при цьому наперед заготовлені запитання. Інколи, впертість окремих жінок не давала іншої можливості для судді, окрім, як стратити привселюдно і зрозуміти її зв'язок або відсутність його з дияволом. Проаналізувавши обвинувальні вирoki суду в Англії, можна зробити висновок, що кульмінацією полювання на відьом припадає на правління королеви Єлизавети. Деякі оцінки істориків свідчать, що кількість повішених сягала від 1000 до 1500 чоловік. На відміну від інших країн в яких також переслідували відьом в Англії, їх не катували, не спалювали, не піддавали нелюдським тортурам. [99]

Щодо переслідувань відьом у Франції, тут справа була дещо інша. Починаючи з 1390р. Паризький парламент став заохочувати світські суди брати у виробництво відьомські справи. Коли королівські суди почали енергійно переслідувати відьом за союз з дияволом, церковні суди не противились такому розширенню їх повноважень. Автор Максимов С. В. наводить цікавий приклад судового процесу у Франції. 15 березня 1438р. старий дідусь П'єр Валлен з Лату-Тур-дю-Пена зізнався, що 63 роки тому віддався у владу дияволу, платив йому щорічну грошову данину, віддав йому шестимісячну доньку(яку диявол убив), викликав бурі, їздив верхом на цівку на шабаш, їв дітей. Інквізитори вимагали назвати спільників, але Валлен назвав трьох чоловіків і одну жінку, які на той час

давно померли. Під тортурами першого ступеня він назвав ще п'ять імен. Потім, коли його розтягнули на дибі, згадав ще чотирьох. Протоколи допитів були переправлені в цивільний суд. Як в Англії, так і у Франції звинувачення в чаклунстві часто висувалися під час політичних за своєю суттю процесів, оскільки всі знали, що в такому випадку смертного вироку не уникнути. [17,ст. 33]

Іспанці, на думку Платона Кітіцина, проводили чітку межу між знахарством і чаклунством. Тому якщо за останнє завжди строго карали, то переслідування знахарів були обмежені. Така помірність виникла з того, що іспанська інквізиція тримала всю країну під своїм повним контролем. Інквізиція в Іспанії практично не залежала від інквізиції Риму. За дивним збігом обставин саме ця країна відправила на вогнище єретиків більше, ніж будь-яка інша європейська країна. [47, ст. 6]

У Німеччині, як свідчить Шпренгер Я. Приписи щодо того, як поводитися з відьмами, різнилися в теорії і на практиці з року в рік і від держави до держави. Німеччина складалася приблизно з трьохсот автономних територій, як великих, так і крихітних, всі разом вони входили до складу Священної Римської імперії і формально визнавали кримінальний кодекс КарлаV, який вимагав для відьом тортур і страти. У багатьох містах існували спеціальні в'язниці для відьом, або вежі відьом. За спогадами очевидців, дочку відьми вішали на дибу 11 разів за один день, прив'язавши до її ніг двадцяти кілограмовий вантаж. За деякими дослідженнями істориків в Німеччині загинуло близько 100000 чоловік. [31, ст. 105]

З кримінального кодексу КарлаV «Як допитувати відьму» «коли вона почала займатися відьомством, як при цьому поводитись і, що говорила. Слід також поставити їй запитання, хто навчив її ворожінню і як вона прийшла до цього, чи використовувала вона свої вміння проти інших людей, і до якого збитку це призвело. [24,ст. 98]

У Норвегії всього відбулось не більше 20 відьомських судових процесів. Як і у всій Скандинавії, в Норвегії вважалося, що відьми здатні викликати бурю, перевертати човни і проганяти від берегів косяки риби. Щоб здійснювати подібні подвиги, їм доводилось обертатися гусьми чи лебедями і летіти в такому вигляді над морем, кидати в море рушник або висвистувати бурю. У північних країнах на Різдво і напередодні літнього сонцестояння проходили великі шабаші, в яких брали участь до 60 відьом. Надзвичайно детально ці події описує у своїй праці Парнов Е.И [51, ст. 164-165]

Цікаво відстежується процес відьомства у Фінляндії у праці Ведьмы и колдуны - деградантки тамплиерства. Як пише автор, фінляндські закони проти відьом повторювали шведські. За законами, які діяли в провінціях смертна кара наступала за прокльони, а штрафи накладалися за марновірство, пророкування майбутнього, поклоніння деревам. Християнство прийшло до Фінляндії з Швеції у 1157р.. Не дивно, що язичницькі вірування в природні і магічні сили побутували в цій країні довше, ніж де б то не було в Європі. Вони стали родючим ґрунтом для нових навчань з демонології. Ветерани Тридцятилітньої війни і ті фіни, які, підтримуючи репутацію лапландців, які вміють нібито викликати бурі, претендували на ті ж надприродні здібності. [56 ст. 86]

Читаючи книгу «Ведьмы и ведовство» зробити висновок, що відьомство обійшло країну Ірландію стороною. Відносна ізольованість країни, прірва між правлячими протестантською меншістю і корінною римо католицькою більшістю, а також повна відсутність письмових праць про відьомство – ось частина тих обставин, які пояснюють, чому манія переслідування відьом практично не торкнулася Ірландії. [24, ст. 78]

Історія про відьом бере свій початок ще з давніх давен, багато істориків пояснюють це по різному: перше це сприйняття людьми світу адже у давнину було багато незвіданого, нового та таємничого, виникало багато запитань з приводу речей які вони не могли пояснити, так був створений образ міфологічних істот

Друге – це можливість за допомогою міфологічних істот не розбиратися у правді, свої не вірні дії, поганий спосіб життя, невдачі перекладати на когось іншого у нашому випадку на відьом

Цікавим для даної тематики є дослідження Володимира Гнатюка, автор у своїй праці наводить безліч фактів і доказів як люди у повсякденному житті використовували магію, на свята готували спеціальні страви, у будні дні промовляли заклинання щоб урожай родив, сонце світило або дощ випав. Також автор пояснює чому люди почали цікавитися міфологією, на фоні як подій ця тема стала надважливою у повсякденному житті: «Початки збирання і вивчення матеріалів та відомостей з української міфології пов'язані з атмосферою того загального піднесення інтересу до простого народу, його традиційної культури, яке приніс романтизм XVIII – в перші десятиріччя XIX століття. Після класицистичного і просвітительського ігнорування міфології і потрактування її як продукту темноти та забобонів романтична філософія й естетика підняли міф до рівня вищих досягнень народного поетичного генія і мудрості» [6, ст. 25]

Опрацьовуючи матеріали різних дослідників, які доводять існування відьом у давнину, те що вони дійсно мали велику силу вміли наводити страх на людей. Але окрім цього історики наводять факти про зневагу до міфічних.... До прикладу суди які відбувалися над ними «Жительку містечка Липовець Катерину Мартиновську звинуватили у чаклунстві. Об'єктом її «нападу» став місцевий священик Федір Блонський, який у суді розповів таку історію: якось гостюючи в отця Максима, він побачив Катерину Мартиновську, котра проїжджала повз будинок. Схопивши з воза соломи й капустиного листа, Катерина почала кидати їх в отця Федора – в такий спосіб вона хотіла його зурочити. Суд прийняв скаргу Болонського і почав слідство, яке тривало з перервами майже два роки. За цей час кілька разів вислуховували сторони, допитували свідків. Нарешті Мартиновський за допомоги свідків вдалося переконати суддів у своїй невинності. Звинувачення отця Федора визнали

наклепом і веліли більше не турбувати суд через «вздор свій». З одного боку, це рішення характеризує суддів як людей тверезих і раціональних, з іншого – надворі стояв 1829 рік. Минуло майже пів століття з часів видання наказу, який забороняв суди про чари, а ідеї Просвітництва хай і з величезним запізненням, мусили дотягнути навіть такого провінційного містечка, як Липовець. Отож суддів, котрі беруться розглядати звинувачення в чаклунстві від марновірного священика з його «вздором», навряд чи можна назвати великими «раціоналістами». Це остання зафіксована судова справа про чари (справи про самосуди тривали аж до початку ХХ сторіччя), однак читач переконається – вона досить типова для українських земель, особливо в сенсі чудернацького плетива забобонів і скепсису. Головні «герої» цієї книжки – відьми і чари. Абстрактніше – уявлення про відьомство і чари, звинувачення у відьомстві, а також конфлікти, які приводили до таких звинувачень. Відьми й відьомство бентежили людську уяву ще від античних часів стригоїв та Апулеєвого «Золотого осла». Вже в модерну добу історики почали дискутувати, ким же «насправді» були відьми. Гноблені селяни, які повстали проти утисків, загадкові сивіли – хранительки й жриці стародавнього культу плодючості, єретики, безневинні жертви підступних владиків, істерички, наркомани, цілительки, цапи-відбувайли за важкі часи, акушерки, волоцюги, кінець кінцем, просто звичайні люди – це навіть неповний перелік ролей, що їх історики в різні часи намагалися приміряти до відьом...» [43, ст. 11]

Дана тематика цікава також дослідженнями про обряди і звичаї в українських родинах, звичаєво-правову культуру, народні вірування та знання. Борисенко В. у своєму навчальному посібнику Українська етнологія розкриває усі ці аспекти. Описуючи про традиційне вбрання людей, як відьми, знахарки підкреслювали свою індивідуальність та приналежність до іншого світу – містичного. Варто зазначити, що Борисенко дає зрозуміти читачу, що люди перенесли всі чари... у звичайне життя, це ставало поступово протягом багатьох століть та етносів. Трави якими лікували людей і виконували тільки лікувальну

функцію тепер замовляли для швидшого одужання, мати яка годувала дітей мала відлучувати їх два рази від грудей, щоб уникнути «вроків». Різні вірування у подальшому отримали свою назву: народна метеорологія, народна астрономія

«У посібнику аналізуються теоретичні проблеми української етнології, пов'язані з етногенезом українців, формуванням регіональної специфіки тощо. З нових позицій висвітлюється історія розвитку етнологічної науки. Традиційна культура українців – житло, одяг, харчування, звичаї, обряди, вірування – розглядаються з урахуванням сучасних соціально-економічних змін» [33, ст. 3]

Перед цим особливу увагу можна приділити «Українці: народні вірування, повір'я демонологія». У даній праці науковець висвітлює питання побуту людей їх співіснування з злими духами, наводячи факти, що навіть у простій сім'ї могла народитися відьма або ж стати нею, перейнявши силу від тої яка помирає. Окрім цього описує їх як простих людей яких неможливо розпізнати одразу. Доводить читачу, що вірування у потойбічний світ, щось лихе та незвідане прижилося в українській культурі ще багато століть тому і є невід'ємною частиною нашої спадщини, духовного життя... «Не є таємницею, що вірування та повір'я – ця основа світоглядних уявлень людей і найважливіша складова їхнього духовного життя – до останнього часу або залишалася поза увагою науковців, або ж описувалися ними досить однобічно. Ставлення до них було переважно негативним – як до пережиткових явищ культури. Постулатом вважався відомий вислів Ф. Енгельса про те, що релігійні вірування – не що інше, як фантастичні відображення в головах людей тих зовнішніх сил, котрі панують над ними в їхньому повсякденному житті. Ця в цілому вірна теза у більшості наукових досліджень нерідко гіпертрофувалася, що призводило до звуження величезного функціонального спектра вірувань і повір'їв. Адже всі міфологічні й демонологічні уявлення, магічні обряди та ритуали не тільки пов'язані з фантастичною сферою – вони, як правило, відбивають і багатющий міжпоколінний досвід людей, а часом відтворюють їхні вікові прагнення. Вже

одне це зобов'язує нас пильніше придивитися до цього феномена, який грав неабияку роль у розвитку духовності народу.» [55, ст. 5-6]

Звісно чаклунство, демонологія, відьми, чорти, знахарі це не тільки вигадки, легенди та міфи – це частина нашої української культури, які з атрофувалися протягом століть набули іншого вигляду і зараз ми звемо велику частину тодішніх незрозумілих явищ своїми багатовіковими традиціями які не несуть у собі нічого погано, а тільки відображають нашу особливість

Скляренко В. М. у своїй праці вивчаючи українські традиції і звичаї намагався передати нам їх важливість та як вони утворювалися. Які... Ниточки ведуть нас до формування цих обрядів, яка причина їх створення та віра тодішніх людей у силу цих слів, заклинань, промовлять, а також для чого збирали велику кількість різних трав, малювали на тваринах і своїх будинках різні знаки, як причина створення оберегів для домі, урожаю сім'ї.

«Народні традиції та звичаї були духовною основою життя українців. Вони формувалися протягом багатьох століть і є складовою частиною не лише історії нашого народу, а й сьогодення. Нині народні традиції та звичаї стали одним із головних чинників відродження українського народу, його національної свідомості та людської гідності. І кожен з нас є спадкоємцем цього великого скарбу, продовжувачем традицій народної культури. В чому вони полягають, де їхні витoki Як вони формувалися та змінювалися у різні часи на теренах нашої країни» [60, ст. 47]

Отже, проаналізувавши дані дослідження можна дійти висновку, що відьми з давніх давен як в Україні, так і на території Європи викликали певний страх серед пересічних людей. Скарг на чаклунів у суді завжди було вдосталь. Причиною є те, що перед людьми виникали явища, які вони не мали змогу пояснити, в деякій мірі через свою необізнаність або вірування в якісь культи. Страх перед людьми, які перетворюються на звірів, провокував людей на жорстоке відношення до відьом. Крім того, через полювання на перевертнів

тварини постраждали набагато більше, ніж люди. Сьогодні католицька церква просить вибачення за переслідування і страту людей підозрюваних у чаклунстві.

РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ ВІДЬОМСТВА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Під час дослідження таких понять як «відьма», «чаклун», «мольфар», «шабаш», виникає потреба відшукати їхнє коріння та походження. Насправді історія магії сягає глибокої давнини. На думку історика Зубова, пращури сучасних чаклунів зародилися в Уральських горах. Їх називали шаманами. Історик поділяє суспільство на два класи: «цивілізовані народи» і «неписемні народи». Справа в тому, що для першого класу поняття «ворожіння», «чаклун», «магія» є чимось аномальним. Звернутися до представників «магії» в такому суспільстві було найгіршим проступком. Для «неписемних народів» співпраця з такими людьми вважалася нормою. Чаклун – це той кого вибрали природні сили(духи). [35, ст. 98]

Європейські історики на кінці XVIII початку XIX століття під час експедицій до Сибіру виявили так звану «уральську релігію»(зародження «шаманізму»). Слово «шаман» походить з території Східного Сибіру. Це слово вперше зустрічається у працях московсько-царського священника Протопопа Аввакума, який був прихильником старовинних обрядів через що і був підданий спаленню у 1682 році за наказом царя. За однією із версій слово шаман походить від індійського слова «shamana» - мандрівник, аскет, чаклун. У Древній Індії так називали поважних, похилого віку людей, які останні дні свого життя мандрували з обітницею: «Не залишатись на одному місці більше як на декілька днів».

На початку XIX століття, у час боротьби з релігією науковці, історики зустрічаються з людьми, які називають себе «прибічниками духів». Для європейської цивілізації це явище було надзвичайно дивним, адже в духів ніхто не вірив. Тому проаналізувавши побачене, науковці для того щоб заперечити існування даного явища прийшли висновку, що люди, які спілкуються і викликають духів, можуть входити в транс – є душевнохворі.

Російський історик М. Михайловський стверджував, що феномен «шаманізму» був поширений не тільки в Сибіру, але і в африканських країнах та

країнах Америки. Тому говорити про таке явище, як про «локальну душевну хворобу» є помилково.

Науковці тривалий час стверджували, що шамани – це слабкі, хворобливі, нездатні до фізичної чи інтелектуальної праці люди. Проте один з дослідників даної проблематики, а саме С. Широкогоров провівши велику кількість польових досліджень, спілкуючись безпосередньо з представниками і носіями цих культур стверджує: « Шамани – це найрозвинутіші представники свого народу. Вони є носіями головної традиції свого краю. Якщо у звичайного якута словниковий запас слів дорівнює чотири тисячі, то у шамана – дванадцять тисяч. Також ці люди є неабиякими знавцями у домашньому побуті, мисливстві, риболовлі та інших промислах.» [28, ст. 107]

Чаклун – це зовсім безкорислива людина, адже за свою допомогу людям згідно їхніх вірувань суворо заборонено вимагати якусь матеріальну винагороду. У наші дні дуже часто можна зустріти людей, які видають себе за представників духів тільки з однією метою – матеріально збагатитися. Нам також слід зауважити, що чаклуни, відьми, мольфарі – це звичайні люди, які повинні харчуватися, одягатися і забезпечувати своїх близьких, тому більшість з них є дуже бідними, адже через брак часу, у зв'язку з допомогою іншим людям не мають можливості забезпечити себе матеріально.

Бути шаманом, чаклуном надзвичайно важко. Він підкоряється клятві, яку він дав перед своїми духами, а саме – допомагати всім хто прийде до нього за допомогою. Відмовити він не має права. Дуже мало людей прагнули ставати шаманами, але все ж таки ними ставали. Як це відбувається? Шаманами стають у два етапи. Перший етап – це запрошення зі сторони духів(як правило, це відбувається у сні). Другий етап – це перевтілення із звичайної людини у людину з незвичним здібностями і вміннями.

Сходознавець В.Радлов наголошував на тому, що шаманізм є спадковим явищем. «Майбутній шаман не отримує від батька уроків чи настанов. Він не готується до цього заняття. Шаманська сила приходить до нього раптово і

зненацька, як хвороба поглинає всю людину відразу. В цей момент людина відчуває надзвичайну слабкість. Після численних конвульсій людина втікає із своєї оселі і зникає від людей на деякий час. Свідки таких подій розповідають, що повертаються такі люди вимазані кров'ю тварин і впадають у довгу сплячку, яка може тривати тижнями. Прокинувшись, людина звертається до більш досвідченішого шамана і розповідає йому про все, що з ним трапилось. Якщо ж людина не хоче ставати шаманом, то такі явища можуть траплятися з нею до того часу, доки вся енергія не покине людину. Такі люди, як правило, помирають.» [62, ст. 33]

Чаклун, волхв, відьма, ворожка, мольфар – так називають людей з надприродними здібностями, які мешкають на території нашої країни. Деякі дослідники стверджують, що саме шамани були наставниками і предками цих людей. У наш час поняття «магії», у більшості випадків викликає не зовсім приємне уявлення. Насправді магія – це поняття нейтральне. Все залежить від людини, яка буде її використовувати. Тому і поділяють магію на «білу» і «чорну». [1, ст. 204]

Відомо, що до 988 року на території України існувало язичництво, але незважаючи на сувору заборону після хрещення Київської Русі воно не припинило своє існування, а навпаки переплелось з християнством. До сьогоднішнього дня збереглися язичницькі обряди, які проводять у християнські свята. [10, ст. 44]

Святий Юрій вже декілька століть вважається покровителем скотарів та землеробів. Ще з давніх-давен, у ніч перед 5 травня господарі на подвір'ї розпалювали велике вогнище, щоб розігнати всю нечисту силу, яка закрадається до їхніх осель. За повір'ям, у день 6 травня приходить весна на зміну зимі. Вважають, Святий Юрій Побідоносець є покровителем доброго врожаю, тому в цей день господарі обкроплювали росю насіння всіх культур, худобу, а також свої оселі. Цілющою росю омивалися дівчата, які довго не могли вийти заміж, щоб парубки більше свататись приходили.

Шкода М. Н. у своїй праці «Традиції і свята українського народу» описує: «День Юрія Побідоносця – день ворожіння на молоці. За народними уявленнями, напередодні цього дня господаря має пильнувати корів, оскільки відьми можуть молоко вночі красти. Молоко, ще за часів Київської Русі вважали «дзеркалом людини», оскільки воно могло дуже багато чого сказати про неї. Якщо людина хворіла тяжкою хворобою довгий час, їй наливали у склянку молока і давали випити половину. Іншу половину ставили під ложе хворого і наступного дня магичні властивості молока давали змогу побачити майбутнє хворого. Якщо молоко скисло – одужання потрібно чекати довго, якщо навпаки молоко залишилось не змінним – хворий у скорому часі мав виздоровіти [66, с. 103].

Костянтин Рахно стверджує: «Молоко вважалося в народних віруваннях як магична основа, прямо наділена небесною силою. В розповідях про відьом воно фігурувало як осередок життєвої сили, втілення багатства, яке можна забрати в однієї людини і подарувати іншій» [89]. Надзвичайно екстравагантним вважалося ворожіння на молоці, яке щойно видоїли з корови. Відьма доводила його до кипіння і потім дмухала на нього. Якщо кількість кіл від дмухання дорівнює парному числу – значить її загадане здійсниться, якщо навпаки – значить потрібно шукати інший спосіб добитися бажаного.

Для того, щоб корова у якої відьма відібрала молоко могла і далі давати молоко, потрібно напоїти її свяченою водою з пуп'янками гілок верби, які були освячені у Вербну Неділю. [91].

На початку весни люди святкують свято Явдохи. За легендами, вона слідувала, щоб відьма не зазіхала на нещодавно посіяний урожай. Господині у цей день випікали солодких коржиків і давали їх своїм дітям, щоб ті пісеньками закликали щедрю весну. [60, с. 74].

У даній монографії Зенон Кузеля пише: «Повернувшись з церкви у хату, виносить господаря хліб із хати, а газда обходить з тим хлібом та з жаріючою губкою 3 рази довкола хати, потім уходить у ню і тою губкою підкурює усіх від потилиці довкола голови «аби сі ані хати, ані его не чіпало нічого, аби не мав ніякого переполоху». Окрім великих свят такі обряди могли виконуватися і у

святу неділю, після церкви. Вважалося, що так господарі ще більше захищають свою домівку та просять, що злі духи ніколи не змогли потрапити в оселю [9, с. 204].

Цікаві обряди проводили люди 19 січня на свято Богоявлення, або як ще в народі називають Водохреща. Багато світових науковців провівши лабораторні дослідження підтверджують той факт, що в цей день вода має справді цілющу силу. Зенон Кузеля також описує цікавий обряд на свято Йордана: «Сівши за стіл після молитви, господиня насипає у миску трішки борошна і йорданської свяченої води. Замісивши прісне тісто робить хрестики, а господар ліпить їх у кожному куточку хати, щоб відьми не мали змоги добратися до них». [10, ст. 204]

Також на Йордан виймають отаву, що стояла на столі від Надвечір'я Христового, окропляють її йорданською водою та поміщають у темне місце. Кажуть, що якщо під час стихійного лиха жменьку такої отави підпалити – буря затихне. [9, с. 208].

У давнину вважали, що свята Мокрина є донькою богині осені. Дослідниця Шкода М. Н. розповідає, що в цей день до оселі в якій мешкає дівчина на ім'я Мокрина приходили всі молоді дівчата. Після обіду Мокрина всіх вела до річки де вона у піснях, віршах закликала гарну погоду. Якщо в цей день була похмура погода – Мокрина не виходила з дому, тому що за нею пішла б гроза.

Якщо звернути увагу на традиції українського народу, то здається, що кожне свято пов'язане з якимось обрядом, який притаманний кожному регіону по-різному. Здавалось би, що релігійні свята не мають нічого спільного з відьомством, проте відьми саме в ці дні збагачувались енергією та новою силою.

Часто до відьом зверталися під час вагітності, щоб та сказала хто народиться. Наприклад, у «Матеріали до українсько-руської етнології» зазначається : «Відьма простягувала вагітній жінці скибку хліба і просила її їсти. Якщо жінка починала їсти спочатку окраєць хліба – народиться хлопчик, якщо м'яку середину – дівчинка. Також відьми визначали стать дитини за допомогою

лопуха. Якщо вагітна жінка виривали рослину з корінням – народиться хлопчик, якщо тільки листок - дівчинка » [30, с. 3-4].

Таких способів було безліч, тому для кожної жінки відьма вибирала особливий, адже немає універсального способу, який може підійти виключно всім. Дехто стверджував, що цими діями відьма може зашкодити малюку тому якщо майбутня мама вагітною відвідувала відьом – дитина буде нещасливою впродовж цілого життя.

Одним із найчастіших ритуалів відьом був звісно «ритуал кохання». Дівчата, які довго не могли вийти заміж зверталися до відьом за допомогою. «Відьма просила дівчину довго дивитись у дзеркало, а потім назвати ім'я хлопця, який їй подобався. Якщо його відображення з'являлось у дзеркалі, то значить сватання не за горами, якщо ні – це дзеркало потрібно було замотати у темну хустку і зробити так, щоб наступний хто в нього подивиться був бажаним хлопцем.» [40, с. 11]

За допомогою дзеркала відьми могли розірвати навіть дуже міцні стосунки. Справа в тому, що дзеркало має фотографічну пам'ять. Воно вбирає в себе і добре і погане. Якщо шматок дзеркала, яке бачило дуже багато зла помістити на подвір'я людей, то в скорому часі слід очікувати якоїсь біди. [40, с. 12].

Войтович В. у своїй праці стверджує : « Відьми намагалися бути присутніми під час пологів(навіть біля вікна оселі), щоб своїм поглядом відібрати здоров'я у малюка і привласнити його собі. Вважалося, що душа новонародженої дитини є безгрішною тому, якщо відьма забирала собі частинку цієї душі, щоб очиститись. Мешканці сіл в яких були відьми, під час пологів намагалися якомога більше закривати вікна від «ненависного ока» » [39, с. 301].

«Говорять, що коли зірка падає з неба – її відьма забирає собі, адже зоря – це душа людини, яка прожила праведне життя» пише В. Войтович у своїй праці [39, с. 301].

Анатолій Пономарьов у своєму дослідженні описує один із методів виявлення відьми: «Відьму надзвичайно викрити серед інших людей у натовпі. Колір обличчя її не відрізняється від звичайного – хіба, що може змінюватися в один і той самий момент декілька разів » [55, с. 405].

Відьми також ходять до церкви, проте, більшість з них приходять для того, щоб люди не могли викрити їх. Кожна чаклунка, як стверджує А. Пономарьов: «...заходить до церкви останньою, щоб ніхто не бачив, як вона цілує замок. Під час миропомазання намагається виторочити нитку з рясни священика, щоб потім мати змогу ворожити на ній.» [55, ст. 47]

Важливим елементом відьомської справи – це ворожіння на кавовій гуці. Для цього відьма пригощала свого співбесідника меленою кавою без цукру і під час споживання ставила йому різні запитання, які стосуються його минулого, теперішнього, його вподобань, характеру тощо. Після того коли на дні чашки залишиться тільки гуца, відьма брала чашку лівою рукою і робила сім обертань проти годинникової стрілки так, щоб гуца потрапила на стінки посудини. Правильно прочитавши візерунок кавової гуці, можна дізнатися минуле, теперішнє і найближче майбутнє людини. Чим більше візерунків у чашці, тим більше стресових ситуацій відбувалося і буде відбуватися з людиною. Чиста чашка говорить про душевний спокій людини. [40, с. 9].

Історія магії триває більше тисячі років. За цей час її представники за допомогою сил своїх покровителів, а також своїх власних виокремили декілька видів і способів ворожінь. Ось декілька з них:

- Геомантія – ворожба по землі. Включає в себе різні способи починаючи від втикання в землю палиці і закінчуючи розкидання каміння в хаотичному порядку;
- Гіромантія – ворожба по кругу. Чаклун ходив навколо намальованих на землі літер до того часу, доки у нього не запаморочиться голова і він не впаде на ту чи іншу букву;

- Дактиломантія - ворожба за допомогою пальців рук людини;
- Дафномантія - ворожба за допомогою лаврового листа. Якщо під час спалювання листа тріщить – добрий знак, якщо згорає у повній тишині – чекай біди;
- Іхтіомантія – ворожба за допомогою риби. Часто практикувалось чаклунами під час Троянської війни.
- Капномантія – ворожба за допомогою диму. Під час цього процесу звертається увагу на форму, колір, запах, напрямок диму.
- Кефаломантія – ворожба на черепі осла або кози. Часто застосовували у Древній Індії. Суть полягає в розміщенні гарячих вуглинок на череп вищезгаданих тварин. Під час цього зачитували імена підозрюваних. Якщо хтось винен, вуглинка тріскала і видавала спалах.
- Клейдомантія – спосіб ворожіння за допомогою ключа. Ключ прив'язують до пальця людини і розгойдують його. По поведінці ключа чаклун визначає характер особи до якої прив'язаний ключ.
- Літомантія – спосіб ворожіння за допомогою незвичного каміння. Переважно використовують знайдені частинки метеориту.

Це далеко не повний список видів і способів ворожіння, але навіть виходячи з цього можна впевнено стверджувати про багатство магичного світу.

XXI століття охарактеризоване ерою новітніх технологій, будь-які надприродні явища, що трапляються сьогодні мають пояснення науковців, що повністю відрізняє нас здавалося б не такого далекого XIX-XX століття. Та все ж є речі які не мають одноголосного пояснення – містика, надприродні можливості, магія. Життя наших предків кардинально інше, вони вірили, що не дотримання усіх законів природи призведе до масштабного лиха. Їхній побут переплітався із буденністю та магією.

Ця тема і сьогодні є доволі актуальною, адже дає нам можливість пізнати через обряди, традиції, звичаї самотність українського народу. Зрозуміти у які періоди життя вони зверталися за допомогою потойбічних сил та чому. Українська міфологія багата на різні перекази, розповіді, описи про надприродні явища, містику. Звісно вона має багато різних ланок, що відповідають за певні ознаки. «В українській міфологічній традиції багато уваги приділялося природним стихіям, явищам оточуючого світу, різноманітними життєвим випробуванням, з якими зустрічається людина. Причому всі ці сюжети відбуваються у побутовому житті селян» [79, с. 216].

Фетишизм, анімізм, тотемізм, культи, заборони, ворожба все це відображає українську міфологію. Кожна з цих ланок була важливою і відповідала за певні явища, що відбувалися в житті селян.

В історії вона має безліч імен, та найвідоміше «Відьма» історики відносять її до міфологічних істот, та в XIX столітті вона була головним персонажем реального життя людей. Її остерігалися бо вірили в її могутність і вміння перетворитися на багатьох інших істот, люди були впевнені, що вона може зашкодити їхнім сім'ям та господарству. Та з тим кожен хоча б раз звертався до неї за порадою чи допомогою і не завжди в хороших цілях.

За даними різних науковців, стародавнє життя мало свої сурові правила існування, вони є і в сучасному житті правда дещо видозмінені, тоді ж це було обов'язковою частиною, факт, з яким усі погоджувалися. Кожен період життя людини переплітався із Демонологією, яка пояснює її походження, а саме поєднання християнства і язичницьких вірувань, які взаємопов'язані із забобонами, ворожбою, тотемізмом, заклинаннями. «Демонологія – сукупність міфічних уявлень, заснованих на вірі в духів-демонів. Демонологічні уявлення пов'язувалися з явищами природи, господарсько-побутовим життям, в народі їй надавали людської подоби.» [79, с. 219]

Наукові матеріали, що вивчають демонізацію описують відьму як жінку, що має надприродні здібності, з якими вона народилася, отримала в спадок від своєї

матері або отримала від природи, набула заключивши вічний договір із демонами. Дослідники стверджують, важко визначити яких є більше родимих чи вчених. Вважається, що незважаючи на походження вона може перебувати у двох світах. «з уявленнями українців, відьма — це жінка, котра завдяки надзвичайним здібностям шкодить людям. У різних етнографічних районах України відьму інакше називають знахурка, ворожиля, волохшебніца, калдунья, босорка, босурканя, череділниця, опириця.» [41, с. ?]

Міфологія має свої межі – нижня міфологія та верхня. За принципом нижньої відьма це напівдемонічна істота, бо має людську подобу, та за допомогою чарів може перетворитися як на іншу людина так і на тварину. Найчастіше джерела описують обрання подоби тварин, що давало їм можливість не викрити свою сутність. Принцип верхньої міфології зображає відьму як демонологічну істоту.

Чародійка завжди має відношення до земного світу та потойбічного, і це підтверджують науковці. Ігнатенко наводить факт як люди намагалися розпізнати відьму «При розмові чи на перший погляд вона як звичайна жінка, але її погляд «поганий», «темний», але видимих ознак чародійства не помітно. Та варто тільки натякнути на щось лихе, як в її темних очах з'являється іскра» [45, с. 17].

Відьма - жінка, що в традиційній історії згадується найчастіше. Звісно свій початок вона бере з українських Карпат, адже тут магія займала провідне місце і це не дивно, жителі цих країв ще з давніх-давен вивчали зорі, трави, знаки природи. Вони вірили, що в лісах живе щось над природне, могутнє з великою силою і цю енергію передано через відьом, знахарок, мольфарів.

У побутовому житті для українців важливо було продовжити рід і вберегти своє господарство. З розповідей людей, коли хтось ворогував між собою і у сім'ї мала народитися дитина або тільки народилася, ішли до відьми, щоб нашкодити породіллі або навести вроки на немовля. «Також люди вірили, що будь які зовнішні відхилення від норми – це ознака відношення до відьомства. Вірили, що в майбутньому дитина стане знахарем або відьмою.» [45, с. 12]. До вагітності

відносилися трепетно, щоб малюк народився здоровий і породілля змогла виносити своє дитя. Чоловік ж був пасивною стороною та все ж за переказами людей у Карпатах були випадки коли чоловік нібито і сам проходив у весь шлях, у цьому вбачали магію або можливість дитини у майбутньому отримати надприродні здібності «Етнографи зафіксували відомості про обряд «кувада» - чоловічі «пологи». Окрім присутності чоловік жінки міг реально відчувати пологові страждання» [45, с. 34].

Більшість науковців приділяють цій темі багато своїх праць. Деякі щоб спростувати їхню реальність, інші щоб довести їхнє існування, та яке місце вони посідали в житті людей XIX-XX століття.

Історик Володимир Галайчук у своїй праці «Українська міфологія» стверджує, що чародійка могла перетворитися на будь яку свійську і не тільки тварину, щоб проникати у чужі домівки для поганих справ. «Загальноукраїнською є віра в здатність відьом до перевертництва. Найчастіше їм притаманні подоби жаби, kota, собаки, свині, теляти, змії, сороки, колеса від воза, копички сіна, полотнинки, праника, яким збивають білизну, клубка ниток тощо. Дещо рідше трапляються такі іпостасі, як черепаха, заєць, ласка, миша» [41, с. 88]

Не зважаючи на свою діяльність відьму часто можна було побачити в церкві на Службі Божій особливо на великі свята. Історики описують цей факт як можливість відьми набратися сили, а також щоб серед місцевих людей не виникало запитань, адже віра в Бога займала одне з провідних місць в житті людей, а тому не приходило на Богослужіння пояснювалося як відступництво та віра в потойбічні сили. Люди впевнені, що в церкві також можна розпізнати відьму, адже зазвичай вони стоять біля самого входу, тримаючись за ручку, ніколи не хрестяться, бояться освячення, а одяг, що на них одягнений навиворіт «розпізнавання відьми справді пов'язують саме з церквою. До церкви відьма вдягає вбрання навиворіт, не споживає причастя, а стоїть схрестивши ноги. Навіть свічку ставить не тим боком: «Ну, говорять так. То великий гріх, кажуть. Щось то

ж вона там тямить, щось то ж вона знає. У церкву приходять. Свічку якось ставляє ни на той бік, навиворот свічку ставляє» [41, с. 74]

Українська чародійка – це не лише чаклунка, про яку розповідають (переважно з негативної сторони), це насамперед частинка нашої історії і культури, тому ця тема буде предметом дослідження ще багатьох істориків.

Про українських відьом і магів ходять легенди ще з часів Київської Русі. У різних джерелах їх називають по різному: потвори, волхви, кудесники, чарівниці тощо. Загалом українські дослідники нараховують близько тридцяти синонімів назви відьом. Особливу увагу дослідники приділяють гуцульській відьмі, адже стверджують, що саме з Карпат вона черпала свою силу, тому й була однією з наймогутніших. Карпати своїм загадковим рельєфом дозволяють відьмам, а також лісовим духам знайти справжній сховок. Багато хто прирівнює відьму до русалок, але українські дослідники заперечують цей факт і аргументують це тим, що русалки – це душі дітей, які померли нехрещеними, або ж русалками стають старі діви, які до смерті залишились незайманими. Відьма – це людина, яка живе теперішнім життям.

«Матеріали до українсько – руської етнології» це джерело, що дає опис як люди в давнину вчилися ворожити. Зенон Кузеля писав з розповідей старших людей як ворожба відігравала важливу роль у їхньому житті, чому вони вдавалися до неї та як пояснювали свою віру в Бога і обов'язок вдаватися до чарів на свята і в повсякденному житті. [9].

Незважаючи на велику кількість праць присвячених українській міфології, на сьогоднішній день, велика кількість літератури подає не до кінця вірну інформацію, яка може бути перекрученою чи вигаданою. Також велика кількість праць написана у художньому або фантастичному стилі і не являє собою наукової цінності.

Відьомство в Україні поєднує в собі різні тлумачення. Відьомство може означати – знання, так і традиційний шаманізм, а також хтонічні культури. Під

хтонічними культами розуміється культу пов'язані з землею. Зокрема в Україні залишками таких хтонічних культів є все, що пов'язане з статтю. Так в деяких регіонах був звичай кататися по землі, або сідати на неї. Це традиція, возз'єднання землі і людини, щоб був кращий урожай, а відьма не могла його зіпсувати.

Про відьом з давніх-давен розповідали різні легенди, історії, спогади, але не кожному доводилось мати справу з відьмою. У кожній країні, ставлення до «представників двох світів» є різне. Одні правителі видавали укази і розпорядження про страту людей, які займалися магією, інші, навпаки, з розумінням ставились і навіть інколи, звертались за порадами і допомогою. Чому ми називаємо їх «представники двох світів»? Тому що, це символізує про перехід відьми зі світу реального в ірреальний.

У більшості європейських країн ставлення до відьом було різко негативне. Представники країн прагнули позбутися осіб, які певним чином, незалежно від волі правителя, можуть впливати на окремі процеси. На жаль, поряд з відьмами і магами страждали також і мирні громадяни, яких безпідставно обвинувачували у змові з відьмами і страчували поряд з ними. Масштаби цієї трагедії є катастрофічними. Сьогодні, коли ми зустрічаємо слова «полювання на відьом» необхідно також усвідомлювати, що у битві між магами і представниками влади в більшості випадках гинули звичайні люди.

Однак, на нашу думку, переписувати історію не потрібно, адже, якщо ми будемо забувати її, вона почне знову повторюватись. Сучасні історики намагаються передати всі деталі зародження магії і її представників. Багато книг є екранізовано, що дає нам унікальну можливість не лише уявляти всі ці процеси, але й візуально сприймати їх.

Чорні очі, злий погляд, що дивиться завжди вниз, довге чорне волосся яке закриває обличчя, одягнена в чорне лахміття, заспокійливий і водночас хитрий голос – ось як найчастіше описували відьму. При цьому зазначається, що такий опис підходить тільки для відьми і важливо не плутати її із знахаркою яка має

зовнішні відмінності. Відьмою може бути як і молода дівчина так і старша жінка вже схожа на бабусю.

А. Пономарьов дає опис відьми: «Відьма або ще її називали чаклунка, чародійка - це популярний міфологічний персонаж українського фольклору. Виявити її у звичному житті важко, адже вона може нічим не відрізнитися від простої людини» [79, с. 219-220]

На сторінках історії відьму змальовують як жінку, що може отримати силу у будь-якому віці. До прикладу, коли старенька жінка, що є відьмою помирає то інша може перебрати її знання.

Кітіцин наводить факти, що жінка яка хоче отримати відьомські знання вже в старшому віці, має перебрати їх від відьми яка помирає. Сама чаклунка яка вже була на порозі смерті теж намагалася передати свої знання іншій жінці, щоб швидко померти. «За повір'ям, коли чародійка відчуває згасання сил і приближення смерті, то намагається передати свої вміння комусь іншому, або учениці, донці або молодій дівчині, це дає змогу спокійно і швидко померти.» [45, с. 219].

Християнство було тісно переплетене із магічними обрядами та ритуалами, що пояснюється нашаруванням ідей, архаїчністю та переплетінням дохристиянських і християнських уявлень, що збиралися протягом багатьох століть. Надприродні можливості у звичному житті люди пояснювали можливістю отримати без важких фізичних зусиль будь-яку свою забаганку. Іноді такі дії відносили більше до традицій ніж до магії, щоб це не суперечило християнству. Саме XIX початок XX століття є піком наукової зацікавленості до українських вірувань, магії.

«При цьому науковці намагаючись пояснити яке значення мали такі вірування, дійшли висновку, що всі вони поділені на декілька груп і кожна з них бере свій початок з дохристиянських часів та переплітається з різними етнічними народами.

1. Вірування, пов'язані із речами реального світу;
2. Магічні уявлення та обряди;
3. Обряди, що проводяться за допомогою рослин;
4. Повір'я про тварин та можливість перетворення на них;
5. Віра у силу померлої душі;
6. Обряди пов'язані з людьми які наділені надприродними властивостями;
7. Демонологічні уявлення;
8. Вірування, пов'язані з космогонічними уявленнями.» [55, с. 19-20].

При цьому історики виділи три групи, що пов'язані з обрядами та магією. У першу групу відносять усі обряди, що пов'язані із відьмам, знахарками, магами чи мольфарами, бо вони промовляли заклинання, розмовляли з мертвими, могли самі або когось перетворити на тварину, за допомогою заклинань навести біду на чужу домівку, сім'ю та господарство.

«До другої групи відносять злих духів, мавок, лісовиків, до яких зверталися тільки під час певних свят, у певну пору року. Такі обряди відносили до вищої (верхньої) міфології

Третя група – це обряди, що здійснювалися за допомогою певних предметів. Лікувальні, любовні обряди, для яких використовували Карпатські трави, зілля.» [16, с. 48].

На запитання науковців хто така відьма народ відповідав «жінка, що має людську подобу, та не людську силу, може перетворитися на когось і найстрашніше нашкодити тобі чи твоєму господарству» Більшість випадків, що розповідають про існування відьми, чаклунки чи будь якої нечистої сили, доводять їхнє існування у селях, або біля лісу. У праці Українські народні вірування описують відьму «Називають її волоцюгою, бо всюди вештається, інші нечистю бо знається із нечистою силою або поганкою бо мають натуру

похотливу, або чаклунка бо ще з ночі пробирається до чижих домівок, щоб корову зіпсувати» [55, с. 438].

Найпоширенішою відповіддю про відьму є опис, як вона краде чуже молоко, псує корову або інше домашнє господарство. Люди вірили, що саме так вона набирається сили - коли в інших людей щось псується, ламається, стається щось з свійськими тваринами. Домашньому господарству приділяли велику увагу, адже саме воно годувало сім'ї, худоба дуже цінувалася, бо давала молоко, сметану різні види сирів, що виготовляли тільки в Карпатах. Відьму відносили до світу живих та потойбіччя, тому задля підтримки своєї сили пакостила іншим, наводила порчу на тварин, людей, предмети, забирала молоко, викликала стихійні біди, а люди приходили за допомогою до неї не знаючи, що вона сама навела лихо.

Поділ відьом на родимих і вчених дає можливість зрозуміти, як були отримані знання. До прикладу родимі відьми – це ті, що народжені від відьми, або під час вагітності матір будучи простою жінкою отримала відьомські знання. Також в історії описуються факти як у сім'ях де народжені 7 дівчаток, одна з них точно ставала відьмою, або якщо мати готуючи вечерю на Свят Вечір з'їла вуглинку із печі, то дитя може народитися із надприродними здібностями.

Дослідниця І. Нібак пише: «Відьма відрізняється від інших злих духів (домовики, лісовики, русалки) своєю приналежністю одночасно до світу живих та мертвих.» [87].

Авторка Нібак дає опис відьми як жінки, що може змінювати свій облік вдень на людський, а вночі на демонічний: «Вдень чародійка має людську подобу, а вночі – навпаки. У народних віруваннях відьма не втрачає зв'язків з одним світом, перебуваючи в полоні іншого» [87].

Милорадович М.: у своїй роботі навела особливості образу родимої відьми, зазначаючи, що такий опис підходить для народженої, бо вченою відьмою могла стати будь-яка дівчина, що заключила договір із темними силами та пройшла усі випробування «Відьма в лиці міняста, жовта, очі чорні або червоні – глибоко,

довгий ніс. Погляд у неї не гарний, зловісний, темний. Чорна смуга волосся від потилиці до пояса» [18, с. 48]. На малюнках та портретах, що зображують нечисту силу виділяють зовнішні відмінності, що приналежні міфологічним персонажам: відьма зазвичай дуже високого або дуже маленького зросту, на руках та ногах більше пальців ніж у звичайної людини, горбата, хромає, колір обличчя завжди блідо-сірий, що виказує її зв'язок із потойбіччям, одягається у не привичну для простої людини одягу.

Фольклорист Виноградова Людмила у праці Народна демонологія описує типи слов'янських відьом та як вони трансформувалися протягом століть. «Зазвичай цей персонаж жіночого роду, що має зв'язок із нечистим духом, старшого віку з незвичним поглядом, дивними очима, наявність хвостика та вміння чаклувати.» [37, с. 241-242].

Вважається, що відьма одна з тим міфологічних персонажів, що має дві душі: людську, щоб вона була схожою на звичайну людину, та демонічну яка дозволяє їй чаклувати, проводити магичні обряди. Щоб не викрити себе демонічний образ проявляється тільки у ночі, тоді ж з'являються її крильця, різки або хвостик, тому відьма завжди живе сама. Якщо ж зустріти у ночі відьму то її очі будуть червоними, а зіниці розширеними в них можна побачити зображення людини. Задля зміцнення сили вони вступають в змову з іншими злими духами, але якщо це вчена відьма, то такі обряди могли відбуватися без їхньої згоди. «Люди завжди полювали на відьом і вірили, що її можна розпізнати на великі календарні свята : Івана Купала – відьми збиралися на Лису гору аби влаштувати шабаш

Пономарьов зазначає, що саме родиму відьму легко розпізнати, бо вона від народження має певні особливості «Хвостик, що з'являється як вона спить, у дитини хвіст голий, у старшої відьми – оброслий. Родима відьма не має також поросту на половім органі. Вчена відьма набирає знання або від іншої відьми, що помирає або від родимої, або впрост від чорта» [6, с. 224-225]

Войтович М. також у своїх працях описує їх як старших жінок, що мешкають самі, мають дивний вигляд, а їхніми особливостями є хвіст та очі «Родимі відьми походять з відьомського кодла. Вони мають хвостик, на два пальці, на кшталт чортячого, який у сні висовується, а як вона проснеться – ховається. Згодом, коли відьма відьмує, він обростає, як у собаки. Очі у відьми чорна та глибокі, погляд негарний, на сонце праведне ніколи не дивиться» [39, с. 299].

Також Войтович М. описує і вчених відьм, які отримавши знання заключивши домовленість із чортом намагаються усім напакостити: «Учені відьми виходять вночі на двір у білих сорочках з розпущеними по пояс косами. Вийшовши, закривають місяць хмарами, застеляють ними небо. Починається буря, а вони біжать чужих корів доїти» [39, с. 300].

Крім частих розповідей про те як відьма краде молоко, розповідають і про її вміння перетворюватися на тварин, людей або інші неживі предмети. «Можливість відьми до перетворення безмежна. За народними переказами чаклунка приймала будь який облік чи то kota чи мухи, могла перетворитися на копицю сіна або найсильнішим вихором стати, бурею на селом звестися» Та науковець Пономарьов спростовує такі явища пояснює вміння відьми ввести в оману людину, відволікти її увагу. Також не відкидає версії про те що піддається перетворенням не тіло, а душа, тіло залишається вдома бездиханним, а в той час блукаюча душа змінює свій образ, являючись людям в різних образах» [55, с. 435-436].

Окрім традиційних наукових матеріалів існують і електронні ресурси, де знаходяться документи пов'язані із демонологією: «Способи визначення відьми складають одну з найхарактерніших особливостей всього кола повір'їв про відьом. Оскільки шкодила односельцям реальна жінка, яка змінювала свою подобу, то головною метою звичаїв та ритуалів, присвячених небезпечним дням, була спроба вислідити відьму та знешкодити її» [81].

Фольклорист Володимир Михайлович також у своїй праці пише про здатність відьми до перетворення на інші живі і не живі предмети «Відьма це істота, що належить до двох світів і має надлюдську силу, а таму за допомогою заклинань може приймати різні образи. Її душа вже у полоні демонів, а її тіло може приймати різні постаті. Може здаватися людиною, або свинею, деколи перетворюється на ковальського коня, щоб той її підкував копита.»[6, с. 229].

Коврига Л.П. пише: «Відьмою називають жінку. Яка дуже багато знає та вміє: лікувати і насилати хворобу, накликати і відводити дощ, грозу, сніг, робити посуху, передбачати майбутнє і навіть впливати на нього. Відьми бувають добрими та злими» [48, с. 69].

Чому не варто плутати відьму та знахарку. Адже вони обоє мають надприродні здібності, роблять як і зло так і добро. Наводять острах на людей. Та все ж відьма це жінка, що робить погані діла, а добрі тільки через свою вигоду, які в кінцевому результаті користь принесуть тільки їй. Знахарки ж добрі, звісно вони роблять і погані справи, але їхня мета це допомога людям при бідах, захворюваннях, проблемах у сімейному житті. Вони не вміють перетворюватися на інші предмети чи на тварин. Їхня зброя це замовляння, зілля та настоянки. Часто виявивши відьму люди ішли до знахарки, щоб та допомогла здолати нечисть. [45, с. 69].

Люди зображали окрім відьм і інших міфічних істот: мавок, русалок, Болотницю, волхву бо вірили, що вони можуть мати силу на певні свята, їх не боялися як відьом, але вірили в них та їхню міфічність. Зазвичай їх «задобрювали» на свята, щоб ті не ображалися і не накоїли лиха. Кожна з них мала своє значення

«Русалки – це дівчата, що народилися мертвими, або яких приспала матір. На вигляд дуже красиві дівчата з чорними або зеленими очима. своїм днем вважають Зелений четвер тоді не можна працювати в полі, щоб не розгнівати їх. Також вони полювали на красивих хлопців прикликали їх до води і затягували. Люди вірили, що русалку можна зустріти на суші, але розповідати про це не

варто, бо тоді з людиною станеться біда. Люди вірили, що матір яка втратила дитину і після смерті не згадує про неї у річницю смерті, до тої прийде її немовля, що перетворилося на русалку і буде мститися. Задобрювали русалок приносячи їм жертви, із словами, що вони березині води, а вода як і вогонь то два ангели. «За народними переказами, русалки виходять на сушу у Навський тиждень, гарно одягнені, співаючи пісні та прикликаючи до себе» [49, с.161].

Мавки - це дітки, що народилися вже мертвими або померли у перші дні життя. Та вони жили у полях, лісах або печерах.

У праці «Українська міфологія» також описують мавок :«Це душі трав, дерев, води. Мавки буває різною:польовою, лісовою або річною. Працюють вони тільки весною та влітку, а цілу зиму сплять. Та якщо побачили мавку, то одразу ідіть геть, бо як побачить вас розсердиться і наробить вам лиха» [45, с. 77]. Мавки на весні допомагали людям, садили квіти, на слідкували за урожаєм. Люди вірили, що вони знають про всіх і все, але своєю красою зачаровували молодих або одружених хлопців, запрошували їх потанцювати і залюбували до смерті, а тому задобрювали їх хлібом. «Мавки то вродливі дівчата, з миловидним лицем, довгими косами, що с пускаються по плечах, в них завжди вплетені квіти. Спереду виглядають як дівчата, а насправді немає у них ні тіла ні душі» [38, с. 276].

Волхи – вважається, що саме від них пішли чарівники, знахарі. Люди вірили, що вони володіли душами, могли розуміти різні знамення. «Вони були носіями та хранителями віри предків, возносили молитву богам, виконували жертвоприношення та ворожіння. Жінки Волхвині прирікали себе на служіння Богам». [38, с. 236-237].

Отже у міфології більшість істот зображували жіночого роду, а саме як молодих дівчаток. Кожна істота вшановувалася у якесь свято, до прикладу мавки на Чистий четвер, Русалки на Зелений четвер. У ці дні люди робили все, щоб догодити їм, аби ті протягом року не пакостили, а навпаки допомагали. «Душі мавок, як і русалок, перебувають у довічному полоні, через те їм невільно

повернутися до життя. Але раз на рік, у Чистий четвер, мавкам надається шанс знову стати людьми. Бо Чистий четвер – це Навський Великдень, тобто свято воскресіння душ» [4, с. 77-78].

«Русалки це нечаста сила, а тому намагаються завдати шкоду людям, немовлятам, прикликаючи піснею до себе залоскочували до смерті. У народі розповідали як вони виходили на сушу на крали новонароджене немовля. Ще ХХ столітті матері створювали із полину, часнику зілля, що оберігало немовля від русалок» [53, с. 149].

«Відьма боїться знахарки, бо знає, що та вища за неї, але знахарка рідко входила в зв'язок із відьмою, бо займалася добрими ділами» [6, с. 224-225]. Ось як пояснювали відмінності між чаклунками та знахарками. Перша завжди намагалася творити зло, напакостити людині, щоб ті зле було, вона отримувала від цього задоволення, так підтримувала свою могутність. Зазвичай відьми наводили на дівчат безпліддя, замовляли їх, що ті ніколи не одружилися, псували чуже господарство, або робили так, щоб чужа корова молоко не давала, а відьомська у 2 рази більше приносила. Знахарка ж навпаки допомагала людям, намагалася відвернути біду від людського дому, люди приходили до неї із важкими невиліковними хворобами, щоб та врятувала їх.

Вважалось, наприклад, що купальське багаття притягує до себе відьму, викликаючи у неї фізичні страждання, і що вона змушена прийти до нього щоб зупинити свої муки. Намагались також підстерегти відьму в хліві, куди вона хотіла проникнути в подібі жаби чи будь-якої тварини [80].

Побачивши біля худоби жабку, господарі лапали її та проколювали їй лапу або око, а потім чекали коли за декілька днів буде іти жінка із перев'язаною рукою або оком, кульгатиме – тоді її і вважали відьмачкою [80].

Відьма – це істота жіночого роду, що має велику силу, може нашкодити людям та їхньому господарству. Через їхні здібності вони відносяться світу не живих, але через людську подобу їх можна відносити до світу людей. Принцип

нижньої філології характеризує їх як напівдемонічних істот, принципом верхньої міфології характеризує їх як демонічних істот, які можуть мати подобу людини або інших предметів, та після смерті одразу потрапляють у світ злих духів. Вони можуть з'явитися на світ від простої жінки або відьми. Якщо ж це проста людина, то є декілька способів, як вона може народити відьму. Переважно, їх пов'язують із українськими святами. Сам образ відьми – це жінка старшого віку, яка на перший погляд нічим не відрізняється від звичайної жінки але її очі та погляд завжди дивитися вниз, хитрий та темний, чорне довге волосся Вони можуть перетворюватися на живих та неживих істот, можуть завдавати шкоди людині, а також її господарству. Саме тому в XIX-XX ст. люди боялися за своє господарство. Особливу увагу відьом привертали корови, адже вони могли відібрати у них молоко для своєї власної корови, а натомість змушували корову господаря помирати або бути не дійною. Відьми поділялися на родимих та вчених. Родимою – вважається та, яка народжена відьмою. Вона може допомагати людям, а також робити шкоду. Вчена – це та, яка продала свою душу демону, і здобуває знання від інших відьом. Вона набагато гірша за родиму, тому що частіше завдає шкоди людям.

Науковці та історики пишуть, що більшість українських свят можна поєднати з відьмами та нечистою силою. Адже у XIX -XX столітті кожне свято містило у собі частину чарів. Дівчата ворожили та гадали, а старші люди співали пісні щоб урожай щедрий родив. Кожне християнське свято трансформувалося протягом століть, і сам народ підлаштовував його під власні потреби.

Такі свята існують і сьогодні, та як зазначають дослідники, у той час вони мали велику популярність та значення серед народу. Крім того люди знали, що відьми є лихі, а тому займаються в більшості поганими справами, вони були ласі до чужих чоловіків, також зазіхали на чуже господарство. Намагалися зіпсувати чужу корову, свиней або наворожити сім'ї погану долю.

Ще з прийняттям християнства тодішній народ не зовсім змінив своїх язичницьких світоглядів. Вони не мали доступу до достовірної інформації, не

читали книги, а орієнтувалися на легенди та перекази, які мали великий вплив на свідомість людей та їхнє бачення про відьом і міфологію в цілому. Відьмами вжали жінок які походили з іншого виміру або світу демонів.

На сторінка історичних книг описують, що відьми бувають дуже вразливими, деякі з них можуть боятися вогню. Важливим елементом у боротьбі з чаклунками була свячена вода, сіль та християнський хрест.

Від них можна захиститися за допомогою часнику, а також інших трав та рослин. Велику роль відігравала церква, вона не признавала та забороняла все, що пов'язано з обрядами: «Боротьба Церкви з язичницькими віруваннями, продовжувалася і в 1940–80-х роках. Ритуали біля покійників, змащування церковних куполів часником, ходіння до чаклунів, знахарів, насторожувала церкву» [92].

За легендами саме у ніч на Андрія дівчата могли віднайти своє кохання, поворожити хто буде її чоловік, чи будуть вони жити щасливо, скільки у них народиться дітей, чи буде він багатий та красивий. Андрія Первозванного відносять до християнських святих, але такий обряд проводили і до прийняття християнства, тому звичай люди зберегли. Дівчата самотійно випікали бабабушки, поки хлопці їх смішили, це дійство відбувалося у найстаршої жінки на селі в її будинку.

Шкода розповідає: «Одним із традиційних способів ворожби є випікання пиріжків - бабабушок. Потім кликали до будинку собаку якого не годували цілий день та слідкують, чий пиріжок пес з'їсть першою. Дівчата вірили, що першою вийде заміж та дівчина, чий пиріжок буде з'їдений першим» [66, с. 14].

Такі звичаї несли певний приклад, що має відбутися у майбутньому: «Якщо пес віднесе тістечко з рушником вбік, значить, хазяйці цієї балабушки судилося доля далеко від рідних країв. Дуже погано, якщо собака не з'їсть балабушку, а лише надкусить» [66, с. 14-15].

Войтович Володимир. Описує цю ніч як свято для усіх відьом, якого вони чекають цілий рік, і ретельно готуються «У Купальську ніч відьми відчувають найбільшу силу, коли злітаються на Лису гору. Там їх зустрічає старий відьмак. Тоді відьма приймає облік красивої та молоді дівчини» [38, с. 301].

Вважається, що Свято Івана Купала для відьом є найголовнішим, адже у цю ніч вони оволодівають великою могутністю, тому це свято ще називали: «Відьомська ніч», «Іван Відьомський». Відьма вдень перед настанням Свята Івана Купала відбирала та псувала чуже молоко, а ввечері ходила по чижих домівках. Люди завжди промовляли: «Сьогодні Івана, відьма буде ходити, чужих корів доїти та псувати їхнє молоко» Історики запевняють, що такі міфологічні розповіді пов'язані з тим, що у цей час змінюється клімат, трава вже не росте так густо, а тому корова дає менше молока, це і спонукало людей вірити, що саме відьма його відбирає. Та джерела описують, що користаючись природними умовами відьма відвертала від себе увагу.

Також Войтович В. розповідає і про те як відьми готувалися до цього свята: «Перед мандрівкою оголена відьма, звертається з магічним замовленням до хатнього порога, аби виготовити мазь, в яку додала різного зілля, зміїних голів та жаб'ячих лапок» [38, с. 301] .

Після усіх магічних завдань відьми сідали на свою мітлу вилітали через димар, у який мали закинути дрова, щоб спершу вийшов вогонь, і вже тоді вона летіла на шабаш. Зазвичай у відьом є окрема кімната, де завжди темно і туди не можна заходити священнику. Простий народ, також ретельно оберігав домівки від відьом. Вони вірили, якщо вона переступить поріг хати, у якому немає оберегів, то обов'язково накличе на ту сім'ю великої біди. Існували обряди, які мали захистити у першу чергу оселю від дій відьми. Люди виготовляли обереги з сухого сіна, ромашок, клали зубчик часник у куточках дому.

Ще до початку XIX - XX століття надприродні явища на теренах України мали неабияке значення. Не маючи пояснень багатьом речам люди вірили в потойбічні сили, що можуть поєднатися з людиною. Відьми, чаклуни, маги – це

носії особливого знання. Століттями ці знання передавалися з поколіннями у покоління і з роками збільшувались. Також можна сказати, що ці люди є в деякому розумінні психологами, які здатні управляти іншими.

На завершення, можна зробити висновок, що не важливо ким є людина, чарівником, знахарем, відьмою, магом. Важливо те, що те чим вона займається повинно бути на благо людям.

РОЗДІЛ III. Роль та значення мольфарів у повсякденному житті українців.

У минулому столітті дослідження такої тематики як мольфарство натикалося на заперечення зі сторони науковців. В результаті, на даний період часу існує дуже мало ґрунтовних праць, які по-справжньому описують це явище.

Споконвіку нашим предкам природа дарувала надзвичайні знання про її величність і таємничість. В свою чергу наші пращури були зобов'язані дотримуватись її правил, а також законів і порядків, тобто перейти на безперервне служіння своїй покровительці. Сьогодні мольфарство прирівнюють до такого явища як магія, що з грецької означає – чаклунство, ворожба. В деякій мірі це правда, але для того, щоб це стверджувати, нам необхідно проаналізувати становлення такого явища та відшукати його коріння. [12, с.89]

Мольфарство ввібрало в себе дуже багато інших традицій. Місце, яке давало мольфарам і захист і силу – Карпати. Саме сюди втікали люди коли їм щось загрожувало, саме сюди втікали волхви коли почалось хрещення Русі, саме в Карпатах сьогодні ми зможемо віднайти поодиноких мольфарів, які володіють даром, котрий був переданий їм від їхніх пращурів. Гори – це кремній, кремній – це провідник інформації, саме тому в горах мольфари могли черпати свою силу і мати постійний запас енергії. Зв'язок з енергетикою Землі та природою є для кожного мольфара обов'язковим елементом його буття. [20, с.398]

В Карпатах їх називають мольфарами, в Сибіру їх називають шаманами, в Мексиці їх називають брухо, тобто це люди які є не тільки лікарями тіла, вони є також лікарями душ. Завдяки своєму зв'язку з природою мольфари мають дар управляти стихіями, спілкуватися з ними.[27,с. 11]

Існує два види мольфарів – «чорні»(темні) та «білі»(світлі). Останні становлять більшу кагорту мольфарів загалом, проте також визнають, що володіють знаннями темної магії але виключно для того, щоб знати як боротися з нею. Білі мольфари стверджують, що для того, щоб залишатися на «світлій

стороні» необхідно завжди чинити добро, адже якщо ти навіть один раз спробуєш звернутися до «темних сил» і після цього знову будеш називати себе «білим», то з цього моменту ти вже будеш проклятий і допомогти людям у тебе не буде вже сил. Білі мольфари або як ще часто їх називають «знахарі» - це своєрідні народні лікарі, які не тільки можуть врятувати людське тіло, але й людську душу.[22, с.99]

Життя мольфара дуже складне, адже для того щоб мати можливість проявляти свої здібності, у нього були також свої обов'язкові щоденні ритуали. Немає щасливого справжнього мольфара, адже за своє життя він несе велику відповідальність за кожну людину, яка звернулася до нього з проханням. Досвідчені і сильні мольфарі тримають під контролем і вчасно скидають з себе негатив, який передається їм від кожного діяння. Хто не володіє такою можливістю – передає цей негатив на власну сім'ю, тому часті випадки коли у родині мольфара трапляються часті хвороби, недуги, смерті, які він не може відвернути. Коли мольфар знімає з людини якийсь прокляття, лікує хвороби, відводить біду він приймає на себе всю негативну енергію від якої час від часу необхідно очищуватись, інакше він стане небезпечним для оточуючих, не маючи можливості більше приймати цю негативну енергію.[72,с.109]

У кожного мольфара свій ритуал очищення, який підходить виключно йому. Для прикладу, один із найвидатніших мольфарів свого часу Нечай Михайло Михайлович усамітнювався на горі Грегит, яка знаходиться в с. Космач, Косівського району, Івано-Франківської області. У святилищі, яке там розташоване він перебував протягом 7 днів і проходив там певне очищення без їжі і води. Деякі науковці називають цей процес «трансом-соматі», під час якого людина перебуває на межі між життям і смертю. Коли мольфар у процесі свого трансу хотів перейти в потойбіччя йому потрібно було для цього скористатися певним ключем, який кується з особливого металу і заговорюється. Обов'язково під час переходу необхідно стежити, щоб ключ застосовувався як при вході, так і при виході.

Кожного ранку до сходу сонця мольфар повинен був набрати води і ця «непочата вода» стояла у нього на подвір'ї цілий день. До сили води мольфари відносились з неабиякою повагою. Вони вважають, що людині достатньо тільки один раз побачити своє відображення у воді і після цього вода запам'ятає її. Над цією водою мольфар повинен сказати примівку:

«Водице-гірнице, ти течеш з високих гір, з глибоких нір

Ти все добре омиваєш, а лихе убиваєш

Омий і мене грішного раба Божого!

Від уроків, слабості, прикроців

Чародійств та всякого зла умий мене.

Бо ти водичко миєш два береги,

Третю середину, четверте коріння,

П'яте каміння, шосту душу

І мене раба Божого омий!

Цю примівку мольфар говорив під звуки «дримби-мольфарки». Дримба-мольфарка –це найменший гуцульський музичний інструмент, який звучить на два голоси: один звук чує той хто слухає, а інший чує тільки той хто на ній грає. Кожен мольфар чує цей звук по-різному. Для того щоб грати на дримбі-мольфарці необхідно одночасно поєднати губи, зуби, язик і правильне дихання ротової порожнини, завдяки якій ви створюєте тональність звучання інструмента. Кожна дримба видає інший звук, хоча різницю між звучаннями дримб може відчувати тільки справжній мольфар. За допомогою архаїчних звуків цього інструменту можна було відкликати грозу, вбити або привабити людину, паралізувати змію чи накликати її на когось. Виробляли дримби в кузнях із

звичайного металу, тому дрімба була в наявності у кожного жителя Гуцульщини.
[105, с.2]

Кожного року навесні мольфар виходить на високу гору і розпалює велике вогнище. За версією Василя Юращука, вогнище розповідає мольфареві, які врожаї будуть цього року, які культури варто садити, а які не варто. За допомогою вогню, колись люди лікувались від чуми. Близько 1500 років тому, згадує мольфар : «... у нашому селі через «чорну смерть»(так називали тоді хворобу чуму) залишилось тільки 37 людей. Серед них був один мольфар, який сказав, щоб вони розпалили велике вогнище і підкидали у нього ялівець. Всі сиділи біля вогню і вдихали дим, який виходив з нього. Завдяки цьому сім років поспіль ніхто не вмирав у цьому селі, а навколишні села зникли назавжди». [105, с.3]

Ще одним невід'ємним знаряддям мольфара є ніж, який має форму ромба. Цей ніж використовується виключно для зняття «замовляння». Спочатку у посудину потрібно налити «непочатої води», тобто тієї, яка була набрана до сходу сонця. Після того потрібно взяти ніж у праву руку і перехрестивши тарілку сказати таку примівку:

«Матінко Божа, яке добре – пропусти , яке погане – відітни,

Нехай погане не йде на мене, нехай іде через мене».

Після цього потрібно на ніж взяти цієї води і кинути його через себе, а потім продовжити примівку:

«Ні дев'ять, ні вісім, ні сім, ні шість,

Ні п'ять, ні чотири, ні три, ні два,

Ні один, ніц, розійшлося ні на ніц»

Закінчивши примівку потрібно людину омити тією водою, але робити це потрібно зворотньою стороною своєї руки. Воду, яка залишилась у посудині мольфар виливає собі під паркан, а посудину потрібно тримати перевернуту до сходу сонця.[29, с.139]

Ніж-градівник – є одним з основних знарядь мольфара. Мольфар Михайло Нечай говорив, що для того щоб зробити цього ножа перед сходом сонця на Святий Вечір із старої коси необхідно вирізати форму ножа і помолитись сто разів «Господню молитву». Після свят ніж потрібно належним чином оформити і на Великдень покласти його до кошика, щоб священик посвятив його разом з Пасхою. Таку посвяту ніж повинен пройти дванадцять разів, тобто дванадцять років. Ці обряди надають йому таку магічну силу, що мольфар може вказувати громовим хмарам їх подальший рух і не допускати їх на людські хати та їхні врожаї. Для відвернення таких хмар мольфар говорить таку промову:

«Як не може вода повернутись назад і текти вгору,

так і щоб ти громовий і градовий царю

Не мав сили приступити на мої землі, ґрунти, посіви тощо.

Як не може Земля крутитись в іншу сторону від Сонця,

Так і щоб ти громовий і градовий царю

Не мав сили хоча б однією зернинкою торкнутись моїх земель»[29,с.230]

Громові щипці – є також своєрідним атрибутом мольфарів, хоча далеко не кожен мольфар їх застосовує. Справа в тому, що якщо через отвір цього знаряддя тричі поглянути на відьму, гіпнотизера, або іншого мольфара при цьому сказати відповідну примову, людина на яку дивиться мольфар відразу втрачає свою силу. Виготовляються вони виключно з тієї деревини в яку потрапляє блискавка. За версією мольфара, блискавка потрапляє в те дерево, під яким ховається сатана і своїм ударом хоче його убити. Якщо блискавка потрапляє в сухе дерево і воно при цьому загоряється, під час його згорання можна побачити величезні кульки крові («чортова кров»). Цю кров потрібно встигнути відібрати і прикурювати нею людей, які хворіють на епілепсію. Мольфарі стверджують, що це єдиний спосіб вилікувати цю хворобу, хоча в науковій медицині цей факт не знайшов свого підтвердження. [105, с.3]

Історик Барна Б. у своїй праці стверджує, що кожен мольфар знає де росте його таємниче зілля, яке йому потрібно, але нікому цю таємницю не довірять. Всі мольфари самостійно збирають трави, для свого зілля. Інколи, для пошуків окремих рослин, які ростуть далеко в горах, мольфареві потрібно подолати десятки кілометрів. До складу зілля можуть входити тільки ті рослини, які мольфар зібрав особисто. Сила, якою володіють рослини невідома звичайним людям, тому вони використовують їх тільки для милування, заготівлі їжі тваринам на зиму тощо. Мольфари знають і вірять, що цілюща Господня сила ховається в маленькій рослині, а тому коли зібрати окремі рослини і зробити з них зілля, тоді в результаті вийде унікальне зілля. Рослини черпають свою цілющу енергію від небесних світил під якими вони цілодобово перебувають – це Сонце і Місяць. Існують рослини, які відкриваються тільки мольфарам після того, як вони біля них залишать якусь грошову винагороду.[2, с.390]

Але далеко не кожен зможе зробити справжнє зілля, адже зібрати певні трави і довести їх до певної концентрації недостатньо. З кожною рослиною потрібно спілкуватися за допомогою молитов та примівок. Це і є основною таємницею кожного мольфара.[107, с.1]

Для кожного мольфара 22 червня є особливим днем, тому, що за легендою, саме цього дня рослини мають найбільшу силу і відкривають перед мольфарем свої властивості. Якщо вночі цього дня комусь вдасться знайти квітучу папороть – той зможе лікувати будь-які хвороби і недуги. Кажуть, що цвіт папороті появляється опівночі і згасає відразу, як його побачить людське око, тому цю квітку надзвичайно важко знайти. Якщо цю папороть розтерти у себе на руці, то цією рукою можна буде відчиняти будь-які замки. За версією мешканки Косівщини Попович М., щоб знайти таку папороть на Івана Купала, або ж за новим стилем 22 червня потрібно 12 п'ятниць у році нічого не їсти, але які це п'ятниці знають тільки справжні мольфарі.[103, с.1]

Деякі рослини ростуть у таких місцях, що ніхто і не наважиться піти туди, але мольфар знає, що це зілля дасть змогу йому допомагати людям і лікувати їхні недуги. [104, с.1]

Багато науковців, серед яких і Барна Б. стверджують, що мольфари за допомогою зілля могли дарувати людині безсмертя. З наукової точки зору безсмертя досягнути майже нереально, проте сучасними медиками процес старіння є повністю проаналізований і досліджений. На сьогоднішній день вчені з'ясували, що в людському організмі є гени старіння, які передаються нам спадково, а також в залежності від нервової системи кожної людини розвиваються по-різному. Ці гени за допомогою певних препаратів можна блокувати і цим не допускати процес старіння. Єдина проблема з якою зустрічаються багато медиків і науковців – це те, що кожен орган старіє у різний час, тому на сьогоднішній можна лише блокувати старіння лише окремих органів, а не цілого організму загалом. Стрес – це основний чинник, який пришвидшує процес старіння, тому перше, що потрібно зробити – уникати його. Мольфарі це прекрасно знали і знають, тому для людини, яка звернулася до них з проханням «безсмертя» пропонують їм зілля з трав, які мають заспокійливий характер. Для приготування такого зілля мольфару необхідні такі інгредієнти:

- мар'їн корінь(коріння півонії)
- листя меліси
- пелюстки пустирника серцевого
- мед, який зібраний у травні
- ласкавець золотистий
- глиняний горщик
- срібна ложка
- остріп

Спочатку мольфар повинен кожну опустити в «непochату воду», після цього всі рослини перетирає срібною ложкою до однорідної маси, при цьому говорить таку примівку:

«Не я тебе садив, ласкавець золотистий, Божий чоловік тебе садив в Господній подобі. А Свята Богородиця фартушком землю обгортала зілля, щоб росло. Семена Злата згадувала святу гору Оливну Споминала. Де Ісус Христос ходив на Гору Оливну, за каміння червоне, за зіллям ласкавець золотистий. На коліна став у тінь, руки склав на груди, а очі підняв до неба в гарячу спеку, молився до Господа Бога Отця, губами ворухив, молитву промовляв від хвороби та болю людського. Спитав Батька неба та Господа Бога Отця: «Яку із землі траву злато взяти, людей лікувати? Від болю, від пухлин, тілесних ран кров'яних та водяних?» Вітер подув, ласкавець золотистий нахилився. Із стеблом, із листям, із квітками. А Ісус Христос взяв святими руками, вітер піт листом, стеблом, квітками із чола, з очей, з обличчя, руки опустив, зілля відпустив і благословив на Оливній горі. За камінням червоним, на сирій землі матері, під небом батьком зоряним. Дозвольте мені ласкавий золотистий взяти, коли він созрів, так, як він созрів на Оливній горі та зацвів, а місяць позолотив золотистими квітками, золотистими пелюстками. Бо Мати Свята Богородиця фартушком обгортала і промовляла: «На два, а одна – для худоби, а друга – для людей». Для помочі казала і давала брати. Від цього зілля рятівного нехай всі хвороби відступлять, відпадуть, як відпадає земля від копита, підкови коня. Нехай, Господи Боже, буде воля Твоя, а не моя. Амінь» [2, с.296]

Після цього замовляння потрібно додати ложку меду і залити це все окропом. Зілля потрібно помістити в шафу, яку заборонено відкривати 30 днів, а після цього вживати по дві столові ложки кожного дня. [2, с.297]

На теренах сучасних Карпат у XVI-XVII ст. зародились опришки. Опришки – це окремі групування, герої середньовічної України, які закарбувались у пам'яті нашої історії, як визволителі, переважно Західної України від жадібних панів. Виникає питання: «Який зв'язок між опришками і мольфарами?». Насправді, без

останніх, опришки не мали б такої міцної опори і такого сильного духу перемоги. Опришки ховались у лісах і горах не просто так. Гори – це джерело невичерпної енергії. Мольфарі допомагали опришкам переховуватись, а також замовляли їх від всякої біди. Одним із яскравих особистостей того періоду – є славнозвісний Олекса Довбуш. Існує легенда, що свою силу ватажок отримав від мольфара, якого зустрів високо в горах. Єдине, що попросив мольфар в обмін на свою силу – це відмовитись від розпусти з іншими жінками. Довгий час ворожі кулі оминали Довбуша, проте через свою любов до жінок його вбиває Стефан Дзвінчук. За яких обставин це склалося розповідає Михайло Атаманюк, який пам'ятає першу версію сьогодні нам усім відомої «Пісні про Довбуша»:

«Як втікала з України молода Олена,
 В Микуличин у присілок, що звалось Зелене.
 Втікала вона, тай втікала темненької нічки,
 Породила Олексика кращого від чічки.
 Породила, уповила, в колиску поклала,
 Тай Олекса свого сина Довбуша назвала.
 Росте Довбуш, росте Довбуш, горами гуляє,
 Нестямився, що вже вісімнадцять років має....
 Прилинули до Довбуша ангели і стали казати:
 «Що ти хочеш на цій землі, то все будеш мати»,
 Почав Довбуш мудрувати, думати, гадати,
 Тай ангелам з неба взятих таке говорити:
 «Хочу бути я найкращим та найвідважнішим,
 У цім краю над парубками бути найсильнішим,
 Щоб мене ніяка куля й зброя не ловила

Дозволь мені, милий Боже, якщо твоя воля»...

Якось Довбуш молоденький в Буковець приходить,

А йому назустріч з гори дід-мольфар підходить.

Пізнав Довбуш того діда, гостить і вітає,

А старенький подякував і відповідає:

«Слухай, сину, що я буду тобі говорити

Маєш волю, маєш силу, будеш вічно жити.

Тільки на чужих жінок, синку, ти не задивляйся,

Людську кров не проливай і не напивайся.

Чужа жінка тебе зрадить, а кров – не водиця,

Кров людську проливати, синку, не годиться»...

Вийшов Довбуш на дорогу, а там молодичка

Чорноброва і висока, лице як водичка....

Тої ночі наш ватажок з Дзвінкою полюбився,

Тоді Довбуш згадав мольфара й тяжко зажурився...

Питається Дзвінка в нього, як ти можеш вмерти,

І Довбуш їй історію почав говорити:

«Треба взяти срібну кулю, ярої пшениці,

І з моєї головоньки два волосочки.

Тай дванадцять служб божих треба відправляти,

Так лиш можна мене вбити, моє життя взяти...» [102]

Історик Павлюк С. у своїй праці стверджує, що вміння варити зілля мольфари перейняли у козаків-характерників. Одним з представників цього

періоду є славнозвісний кошовий отаман Іван Сірко. Цього отамана, напевно, кожен бачив принаймі один раз, адже живописець Ілля Рєпін зображає його в самому центрі своєї найвідомішої картини «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Характерники – це ті, які володіли своєю чарою «живіт», яка відповідає за волю і за характер, звідки і походить його назва. Тобто людина наскільки володіє своїм характером, що в критичних ситуаціях може подавляти інших. Сірко володів тактикою безконтактного бою з противником під час якого він вмів духом входити в свого ворога і той в свою чергу не міг доторкнутися до Сірка, адже вважав, що своїми діями зможе зашкодити собі. За легендою Іван Сірко наскільки володів своїм тілом, що навіть змушував його помирати і знову оживати. Цю вправу він тренував у свого наставника, який говорив йому, що спочатку необхідно лягти на спину і дивитися в небо на сокола, який літає над тобою, при тому змушувати своє серце зменшувати ритм. На мертвого козака навіть вороги не будуть звертати уваги. Через рік тренувань отаман вже лежав біля таборів свого ворога «мертвий» і споглядав на них очима сокола. Під час однієї з битв, після важкого бою Іван Сірко, за переказами очевидців перетворився на білого хорта і зник. Потім свої рани він лікував замовляннями, гарячою шаблею та сумішшю з глини і павутиння. [16, с.201]

Часто до мольфарів люди звертаються для лікування певних хвороб. Мольфар Іван Томич, який мешкає у с. Середній Березів, Косівського району, Івано-Франківської області стверджує, що кожна рослина має свій особливий дар. До прикладу, первоцвіт весняний є помічником у лікуванні хвороб дихальних шляхів. Для того, щоб приготувати зілля з цієї рослини, навесні необхідно свіжу зелень порізати і у банці перемішати з медом. Банку необхідно закрити металевою кришкою і закопати у землю. У вересні зілля буде готове, але, як і всі інші зілля, воно отримує свою магічну силу тільки після замовляння. Викопавши з-під землі банку із зіллям, мольфар говорить таку примівку:

«Мати-земля від тебе це прийшов до тебе

У п'ятницю, хрещате бджолине зілля медове зібрати.

На тобі зелені, золоті хрести живі.

В твоїх хрестах, у стеблі, в листочках, у квітках,
у пелюстках Господня благодать.

Господи Боже, допоможи мені цього зілля твого набрати.

Я вірю і пам'ятаю, як Свята Богородиця, Мати Ісуса Христа,
Духом Святим пішла по землі, фартушком, сонячними променями

Росу збивала, із трав хрещате медове зілля шукала.

Брала, благословляла Царством Святим, у рушничок до зорів складала.

Друге до першого, третє до другого, четверте до третього,

П'яте до четвертого, шосте до п'ятого, сьоме до шостого,

Восьме до сьомого, а сьоме з усіма головне,

Від різних недугів рятівне у людській утробі.

А восьме зникає, із хворобами пропадає.»[2, с.411]

За версією Івана Томича мольфари добре знаються на зміях та отруйних грибах. Саме за допомогою отрути мольфари створюють зілля, яке може вбити чи оживити людину. Існує легенда, що справжні мольфари можуть говорити зі зміями. Карпатських змій інколи називають «бісицями». Вони поділяються на чотири види: шелестівниця, повітруля, аскидниця і бескидниця. Шелестівниці ховаються у лісі під листям, тому коли вони бачать молодого юнака, який хоче занапастити свою душу, вони моментально з-під листя перетворюються на красивих дівчат і супроводжують того юнака до самої смерті. Повітруля мешкає у великих полях, степах, ланах тощо.[107, с.2] Як стверджує мольфар Василь Юращук : «...вони появляються з самого повітря, ніби вихор знімається і несеться в поле». Бескидниця живе високо в горах і ніколи не опускається з вершин Карпат. Аскидниця, навпаки, мешкає у дворах людей, які займаються темною магією. Існує думка, що для того щоб завести аскидницю, потрібно кожного

вечора залишати у мілкій посудині молоко біля свого порогу. Змія буде приповзати вечеряти і через деякий час захоче віддячити їй господарю, тому вона приповзає з короною на своїй голові і цю корону господар повинен сам зняти. Таке дійство відбувається тільки один раз, тому, якщо ви не встигли зняти корону, більше такого шансу не буде. Корона містить у собі велику силу, завдяки якій можна відвертати бурі, гради, повені тощо. Хто володіє короною – той повелитель усіх змії.[105, с.3]

Мольфарів, які вміють замовляти змії та спілкуватись з ними називають «гадярями». Попович Іван розповідав таку історію: «...це було в с.Бистриця, вранці, коли я зібрався по гриби, а попереду мене гурт чоловіків піднімався плаєм угору. Я звернув увагу на одного старенького дідуся, який зупинився біля одного пенька на широкій галявині і почав посвистувати дивлячись у траву. На цей заклик до діда виповзла гадюка. Дід взяв її на руки і близько п'яти хвилин мовчки дивився їй в очі. Після цього підніс її до свої уст і голосно сказав, щоб вона чекала його тут до заходу сонця. Поклав змію на пеньок і пішов, ніби нічого не трапилось. Коли я вечором повертався додому, вирішив заглянути на той пеньок і був дуже здивований, що ця змія завита в клубочку лежала на пеньку. Підійшовши ближче до неї, вона підняла голову, а з її очей текли сльози.»[108, с.1]

За версією щоб стати «гадярем», мольфареві потрібно піти в ліс того дня, коли всі змії виповзають із своїх домівок і через його голе тіло повинні перелізти всі змії. Після цього він буде знатися на зміїній мові, а також буде мати силу ними управляти. [57, с.211]

У давні часи, господарі часто підгодовували вужів молоком для того, щоб ті в свою чергу ловили мишей на їхньому подвір'ї. Існують також легенди про те, що вужі годували немовлят, які були залишені своїми матерями без нагляду. Вважають, що діти, яких підгодовували змії розуміли їх мову і володіли магічними здібностями. [61, с.56]

У своїй праці Онищук А. зауважує, що змій можна замовляти, тобто відвертати їх від себе. Для цього необхідно мати при собі часник, який замовляється кожного року 6 січня на Святий Вечір. Якщо змія наближається до вас, необхідно часник покласти біля своїх ніг і сказати таку примівку:

«Так, як ти не можеш звити своє гніздо на Місяцю,

Так ти не зможеш завдати мені шкоди»

Після цих слів, змія повертається і починає втікати від вас у протилежну сторону. Чорні мольфари вміють не тільки відвертати змій, але й робити так, що вони загоралися, або ж навпаки розбивалися на дрібні частинки. Змій, яких мольфар вбиває, він бере до себе і поміщає їх у банку із спиртом. Через чотири дні необхідно вичавити отруту із змії, а змію закопати у себе під парканом. Із зміїної отрути роблять дуже багато різних настоянок і використовують їх як для лікування, так і темної магії. [23, с.87]

Всі мольфарі стверджують, що якщо чоловіка вкусила змія – він повинен дістатися до води швидше ніж вона сама. Вода – це джерело енергії і сили для змії. У Карпатах «зміїним озером» вважають озеро Несамовите, яке розташоване найвище з усіх озер в Україні. Від укусу змії мольфари лікують, свого роду, мазями виготовленими із цілющих рослин. Серед них «Зміїна мазь» допомагає швидко загоїти рану і вивести всю отруту з організму людини. До складу цієї мазі входять: аїр звичайний, кропива, деревій, чистець та віск. Також обов'язковим і чи не найголовнішим елементом цієї мазі є зміїна отрута, яку мольфарі відбирають у змій, яких вони заклали. При накладанні цієї цілющої мазі мольфар говорить таке замовляння:

«...пішла Мати Божа на високу скелю до писаної криниці,

Животворящої йорданської водиці хрещате зілля полоскати

Від коріння землю відняти.

На камені Атарі апостоли Петро і Павло задрімали.

Свята Богородиця хрещатим зіллям та йорданською водою покропила,

Розбудила, мовила до апостолів: «Павле і Петре, не відпочивайте,

Не дрімайте, а беріть Євангеліє та хрещате зілля разом

Із небесними ангелами ідіть по світу за небесними зорями

Під місяцем нічним, під сонцем ясним денним, поміж недужими.

Від всяких нечистих хвороб, від лукавого диявола,

Хвороби зганяйте, кожного недужого благословляйте»». [2, с.300]

Існують в народі також «змійні свята». Одне з них 6 квітня (напередодні свята Благовіщення), в цей день всі змії виповзають із своїх сплячок, тому мольфарі не рекомендують в цей день гуляти в лісі, а також в цей день проходить перший відьомський шабаш. Друге зміїне свято припадає на 14 вересня(Воздвиження Хреста Господнього) – це день коли змії перед тим, як лягати у зимову сплячку збираються на березі річки біля великого каменю і починають його надувати. Очевидці стверджують, що через зміїний свист камінь стає м'який («гадюча пацирка»), але з часом повертає свою форму. Цей камінь має величезну магічну і силу і часто використовується мольфаром, який має його у користуванні. Після цього обряду змії розповзаються по своїх норах і тому, якщо після 14 вересня ви побачите змію – це означає, що ця змія має великий гріх (можливо, вкусила беззахисну людину) і її не приймає земля.[3, с.189]

Більшість людей, які звертаються до мольфарів вважають, що вони перебувають під впливом пристріта, тому чи не кожен шукає мольфарів для того, щоб позбутися його. Мольфар Василь Юращук говорить, що він завжди знає чому до нього прийшла людина. Він відчуває цю енергію через свій зв'язок з природою, адже кожна людина, яка ступає на його подвір'я вступає у контакт із землею, яка може розповісти мольфареві всі секрети, навіть ті, які людина ніколи нікому не розкаже. Мольфарі дуже часто у своїй практиці виступають екзорцистами, тобто виганяють злих духів з людини. Під час такого діяння

мольфар всю негативну енергію від людини забирає собі і через деякий час повинен пройти відповідне очищення. Для того, щоб зняти пристрій існує багато способів. Один з них починається з примівки, яку мольфар говорить біля людини, яка роздягнута лежить біля нього:

«...чи ти наврочений, чи насланий, чи зачарований, чи підсиплений,

Чи переступлений, чи може вітром підвієний, східним чи західним,

Чи північним, чи південним, чи з їжі, чи з води, чи зі сну, чи з роботи,

Чи з прокльону, чи з гріхів своїх, чи мами ,тати, діда, баби, чи з гріхів предків
своїх,

Чи із зависті, ненависті, буйності, молодості,

Чи із очей чорних, синіх, сірих, карих, червоних ,

Чи із чоловічих, жіночих, парубочих, дівочих, хлопчачих, дівчачих

Чи вдівців, чи удовиць?

Так, я усі ці болячки: горючі, болючі, злющі, ненавидющі, плакучі

Страшущі, холоднющі, гарячущі, колючі.

Вас я викликаю не сам із собою, а з Господом Богом, викликаю Вас

Із голови, з-під голови, з тім'я, з-під тім'я, волосся, з-під волосся, мозку,

З-під мозку, вух з-під вух, чола, з-під чола, очей, з-під очей...»[105, с.4]

Так необхідно згадати всі частини тіла людини і доторкнутися до них зворотньою стороною руки. Після цього людина має взяти свою долоню і три рази доторкнутись до неї своїм язиком. Мольфар розповідає, що при цьому з людиною відбуваються нікому незрозумілі речі: людина видає звуки тварин, скручується на землі мов змія, труситься тощо.

Також ходить легенда, що закохуватись у мольфарів не можна закохуватись, адже під час статевого акту він може передати негативну енергію і

після цього людина перетворюється на «вовкулаку». Попович І. розповідав, що він доглядав за отарою овець на горі Ратундол с.Вижній Березів, Косівського району, Івано-Франківської області і одного разу під час сильної грози до них у колибу(так називається будинок пастухів у горах) зайшов великий вовк. Всі пастухи розбіглися, а чоловік звернув увагу на те, що вовк простягує йому поранену лапу і ніби просить про допомогу. Чоловік перв'язав йому лапу і вовк втік назад до лісу. Через декілька років на ярмарку до нього підійшов невідомий йому хлопець і подякував за те, що свого часу вилікував йому руку. Чоловік намагався розпитати хлопця більше про той випадок, але він зник у натовпу людей. [108, с.3]

Кажуть, якщо мольфарка закохається у заміжнього чоловіка, то наступного дня він покине свою сім'ю і ніщо не зможе його зупинити.

«Через річку кладка, кладочка лежить,

Піду до мольфарки, щоб поворожить.

Піду до мольфарки, щоб поворожить,

Яка мені карта на серці лежить.

Лежить мені карта, карта дзвінкова,

Чотири вечори милого нема.

А на п'ятий вечір сиджу за столом,

Дивлюсь у віконце, милий під вікном.

Не гнівайся мила, що не приходив,

Хотів йти до тебе, дрібний дощик лив.

Не гнівайся мила, що я не прийшов,

Хотів йти до тебе, дрібний дощ ішов.

Обманув ти милий батенька свого,

Я в саду гуляла, дощу не було.
 Обманув ти милий матінку свою,
 Ти вчора проводив мольфарку свою.
 Мольфарко, мольфарко, того не роби,
 Свого не цурайся, мого не люби!» [103, с.3]

Добре знаються мольфари і на приворотному зіллі. Але якщо людина звернеться до справжнього мольфара з таким проханням, то він обов'язково наголосить на тому, що цей процес беззворотній. Тому обирати свою другу половинку потрібно один раз на усе життя. Все що потрібно для приготування такого зілля – кров з пальця людини, яка прийшла до мольфара і пелюстка чорної троянди, зірваної опівночі того ж дня. Після цього кров з пелюсткою мольфар розтирає у глиняній посудині і змушує людину говорити такі слова:

«Як ця кров належить мені,
 Так і ти коханий будеш моїм!»

Наступного ранку, це зілля підмішують до сніданку людини, яку хочуть закохати в себе. Це кохання буде дуже довгим, але позбавлене щастя і радості. Силу зілля нічого не зупинить крім смерті. Слід бути обережним із застосуванням даного зілля, адже якщо людина дізнається, що вона випила зілля, то відразу помре, а той хто це зілля підмішав буде мучитись все своє життя. Також тій людині, яка користувалась приворотним зіллям заборонено до кінця свого життя брати золото до своїх рук. Навіть обручки наречені повинні вибрати із срібла. [5, с.201]

Дівчатам, які довго не можуть вийти заміж мольфар пропонує опівночі перед Різдом залізити у дзвіницю і мити дзвони водою, яка була відібрана на Водохреща минулого року, а потім ту воду взяти додому і обмитися в ній. На наступний день зранку, ту воду вилити перед брамою у церкві, щоб кожен хто ступає в неї говорив про тих дівчат так голосно, як звучать церковні дзвони. За

словами мольфара, протягом року до такої дівчини повинен обов'язково прийти свататись парубок. [61, с.54]

Якщо людина просила «білого мольфара» причинити своєму ворогові якоїсь шкоди, то мольфар говорив, що зробить це тільки за тієї умови, коли дасть тій людині таку ж саму шкоду, але в подвійному розмірі. Наприклад, очевидці розповідали, що одна жінка просила в мольфара смерті дитини, яка народилась у її сусідки, з якою у неї були часті конфлікти, за що їй мольфар назвав ціну такого діяння – життя її двох власних дітей. [61, с.59]

Всі без винятку мольфарі є самі по собі фізіологи. Наука фізіологія – це наука про життєдіяльність організму в цілому, а також про зв'язок організму і його органів з навколишнім середовищем. Тобто, за допомогою пізнання цієї науки, можна дізнатись все про людину дивлячись на неї. Інколи, те, що говорять люди, не завжди збігається з тим, що вони насправді думають. Тому невербальна лексика і фізіологія самої людини дають можливість мольфареві розгадати всі її таємниці. Для прикладу, нижня щелепа людини показує те, який вплив людина чинить на оточуючих. Якщо щелепа сильно висунута вперед – це означає, що перед вами лідер, агресор, критик, людина, яка має високу самооцінку. Маленька щелепа демонструє людину із слабким характером, низькою самооцінкою, людину, яка завжди звикла поступатися іншим. На обличчі людини розміщено дуже багато нервових закінчень. Коли людина говорить неправду її серце починає частіше скорочуватись, а, отже, потребує більшої подачі крові. Тому наш організм, щоб компенсувати цю нестачу, припиняє постачати в деякій мірі кров до таких органів як вуха або ніс і віддає цей потік до кровообігу серця. Саме тому, коли людина говорить неправду, її рука завжди тягнеться до кінчика носа або вуха. [32, с.23]

Мольфар Юрашук В. розповідає, що по пальцях жінки, можна з'ясувати її характер. Якщо мізинець у жінки дуже короткий – це дуже розпусна жінка, яка буде зраджувати своєму чоловікові. Якщо нігті дуже короткі – це безбожниця і невіруюча жінка. Якщо нігті видовжені і загострені – це дуже жадібна і корислива

жінка, яка майнові цінності буде вважати найбільшим пріоритетом. Жінка у якої рожевого відтінку колір шкіри на руках – має хист до крадіжок та привласнення чогось чужого. [105, с.3]

У кожного гуцульського мольфара кожен день тижня має своє значення і свою особу. Чоловічу особу має: понеділок, вівторок, четвер. Жіночу особу має: середа, п'ятниця, субота і неділя.[29, с.209]

Понеділок – перший день у тижні, тому варто починати цього дня будь-яку роботу, крім сварки і бійки, адже після цього весь тиждень пройде погано. Цього дня, якщо людина присягне дотримуватись чогось, то зобов'язана дотримуватись цього завжди. Якщо порушити цю обітницю, то кожної ночі у снах буде з'являтися сивий лісовик і гнатися за людиною з ножем. [29, с.209]

Вівторок – легкий день, тому також добре починати свою справу, крім постригання свого волосся, нігтів, або ж гоління бороди, адже разом з цим ви вкорочуєте собі вік. [29, с.210]

Середа – середній день у тижні, тому не можна у цей день висаджувати якісь культури, дерева тому, що врожай також буде середній. Всі гуцули знають, що цього дня не можна продавати чи позичати курячі яйця, а якщо необхідно вже це зробити, то потрібно яйця покласти на поріг і той хто прийшов за ними повинен їх сам взяти з порогу. Якщо не дотримуватись цього – кури перестануть нестися. [29, с.210]

Четвер – скромна і добра днина, тому заборон щодо цього дня немає. Всі гуцулки старалися максимально багато виконати різних робіт у четвер, щоб не залишати на п'ятницю. [29, с.210]

П'ятниця – є жінкою, тому дуже сердиться на жінок, які виконують будь-яку роботу у цей день. Для чоловіків таких заборон немає, тому всю роботу, в тому числі, яку виконувала жінка робив чоловік. Мольфари вважають, що в році є таких дванадцять п'ятниць, коли не можна нічого робити і навіть їсти. Якщо цих п'ятниць дотримуватись, то кожна рослина відкриє перед вами всі свої

властивості, але які це саме п'ятниці знають тільки мольфари. Під час пошуку зілля, для кожної рослини обов'язкове таке замовляння:

«Я (ім'я мольфара) в посту прийшов до тебе в п'ятницю,

Хрещате зілля медове, живими зеленими хрестами.

А в тих хрестах у стеблі, у листочках, у пелюстках

Господня свята благодать.

І Ти, Свята Божа Мати, і Ви, святі апостоли Петро і Павло,

Допоможіть цього зілля набрати, від хвороб і недугів лікувати:

Від дитячих несплячок, плачучок, корчів, від з'їзду та пристрітів,

Та від недугів тілесних у печінці та жовчі, у нирках

Та сечовому міхурі, для примочок у суглобах,

У них від кольок та болю у хребті.

Від пухлин, від наривів, від сверблячок, гнойовиків, сукровиці,

Болів у піхві, від болячок місяця, від кровотечі.

Беру тебе, хрещате зілля, від землі,

Із животворящими хрестами для відварів, лікувати хвороби у животі,

Всі хвороби знайти святістю святою виганяти.»[2, с.399]

Субота, на думку мольфарів – останній день тижня, тому в цей день обов'язково обмитися і змити з себе весь бруд, тому, що в неділю не можна прокидатися брудному, адже це є святий день. Мольфари, які користувалися темною магією в суботу «висиджували чорта». Для цього потрібно зранку в суботу взяти яйце, яке висиділа молода курка, вимастити його вугіллям, покласти його собі під ліву руку, сісти на піч і мовчки сидіти дев'ять днів. [29, с.211]

У суботу добре зарікатися від пияцтва чи інших шкідливих звичок. Кажуть, що якщо три тижні після цього людина не порушить свою обіцянку – ніхто ніколи не зможе переконати її у зворотньому.

Неділя – це день для очищення своєї душі. Цього дня не можна навіть піч топити. У неділю чоловікам не можна вступати в статеві відносини з жінками, тому, що дитина може народитися інвалідом. [29, с.210]

Мольфарі, особливо ті, які займаються чорною магією дуже важко помирають. За свідченнями Юращука В., його дядько коли помирав, дуже довго мучився. Змії крутились навколо нього і проникали до нього через вуха. Це було жахливе видовище, а після його смерті до тієї кімнати ніхто не міг зайти через надзвичайно велику кількість змій. В народі кажуть, що якщо в цей момент узяти мольфара за його мізинець на руці, то вся сила і знання можуть передатися тій людині, але насильно це зробити неможливо. Деякі мольфарі ще за життя вибирають собі наступників і готують їх до цієї відповідальної місії, а деякі, навпаки, вважають, що не потрібно нікого обтяжувати таким даром. Тому, що якщо мольфар свою силу буде використовувати для власної користі, то такий мольфар буде вважатися зрадником і те прокляття впаде на весь його рід. [105, с.4]

Житель с. Середній Березів, що на Косівщині розповідає, що темні мольфарі викрадали мотузок на якому повісилась людина і потім застосовували його у своїх темних обрядах. До прикладу, якщо худоба була дуже буйна, то достатньо один раз перев'язати тим мотузком її роги і вона в один момент ставала спокійною. Дівчина, яка хотіла причарувати хлопця, тричі обходила навколо нього з цим мотузком і протягом 9 днів він приходив свататись до неї. Зберігали мольфарі цей мотузок у ящику разом із одним сірником. [106, с.1]

Частим елементом мольфарських діянь є – «згашування ватри». Здебільшого його застосовують коли намагаються вилікувати переляканих людей. Вогонь і вода мають надзвичайно велику силу, а також володіють неабиякою інформацією, яка дає змогу мольфареві заглянути у внутрішній світ людини. Для

цього мольфар бере «непochату воду» і згоріле осинове дерево(вугілля, яке догорає). Вугілля мольфар бере голіруч незважаючи на його жар і кидає його у воду, при цьому говорить примову «від дев'яти до одного» до кожного вуглика. Дивлячись як вуглик поводить себе у воді (падає на дно посудини, сичить, гасне, крутиться, вистрибує, димить тощо) мольфар дізнається причину недуги. Після цього бере ніж-градівник і гадючу пацирку та поміщає їх у посудину із згашеною ватрою. Для того, щоб перейняти недугу іншої людини, мольфар тричі дотикається губами до води і тричі спльовує її через ліве плече. На завершення мольфар розпочинає свою останню промову під час якої запрошує до себе нечистих духів, градових, вітрових, вогняних царів. Кожне слово в цій примівці має своє значення, але говориться пошепки, щоб ніхто не почув. Згашування ватри – особливий ритуал для кожного мольфара. Кожен відтворює його по-своєму, але обов'язковим і невід'ємним елементом повинні бути вода і вогонь. [29, с.350]

Багато охочих звертаються до мольфарів для покращення свого фінансового становища. Загалом, не кожен мольфар буде допомагати людині з цим проханням, адже гроші, на думку мольфара Василя Юращука, не є основним пріоритетом у житті. Для того, щоб покращити свій фінансовий стан потрібно у ніч, коли народжується молодий місяць, зібрати всі свої заощадження від найменшого до найбільшого скласти на підвіконник і промовити таке замовляння:

«У скільки разів збільшиться місяць цієї ночі,

Нехай мої збереження зростуть у 12 разів»

Звісно, що проведення даного ритуалу не обіцяє значного прибутку відразу, але все ж таки багато людей неодноразово повертались до мольфара, щоб подякувати йому за таку корисну пораду. [105, с.4]

Отже, як ми бачимо мольфарство – це окремий вид магії. Карпати сьогодні, на жаль, потерпають від браконьєрів та лісорубів, які намагаються їх знищити, а разом з тим знищити дух Гуцульщини, дух мольфарів. Нам потрібно зрозуміти,

що мольфар – це не професія, яка дає змогу людині заробляти гроші. Мольфар – це покликання, завдяки якому людина має змогу поєднатися з природою, а також своїми діями допомагає іншим. Справжніх мольфарів сьогодні практично не залишилось, але все ж таки вони існують і наше завдання цінувати їх, адже вони частинка нашої культури і нашої історії.

РОЗДІЛ IV. Демонізація історичних постатей в освітньому процесі.

Методика викладання – це курс, що завжди змінюється і удосконалюється. У нього часто з'являється нова література, дописи, дисертації, коментарі вчителів-науковців.

Методика ставить перед собою завдання удосконалення вивчення матеріалу, під потреби учня. Вона задає правильний вектор навчання і допомагає відповісти на запитання: що вивчати, як розподіляти отриману інформацію та які є види навчання. Важливо, щоб вчитель ставив перед собою за мету залучити на уроках максимальну кількість учнів, та привернути увагу до теми. Для цього потрібно продумати у якій формі проходитиме заняття, підібрати лексично-граматичний матеріал.

Історія – це та наука яка розповідає нам про минуле, описує яких помилок припускалось людство, та найголовніше дає кожному народу(нації) пізнати свою історію, вивчити свої традиції, обряди, щоб і надалі підтримувати той зв'язок який був покладений ще з давніх часів. Все це ми дізнаємося з письмових джерел, усної народної творчості, пісень, легенд, та археологічних здобутків. Щоб дитина не загубилася в потоці інформації вчитель подає найяскравіші та найважливіші етапи та події, при цьому максимально залучаючи до цього процесу самих дітей, даючи їм можливість відчуте себе частинкою історії. [54, с. 89]

Якщо говорити про вивчення відьомства, мольфарства у школі, то найкраще такий матеріал відносити до позакласних уроків, або перших вступних занять про усну народну творчість, фольклор.

Позаурочні уроки допомагають вчителю більш ширше розкрити певну тему. Саме на таких уроках вчитель має можливість застосувати більше різних методів навчання, нових форм. [64, с. 53]

Учні на таких уроках зацікавлені темою, а не оцінками, тому включаються в роботу і намагаються зрозуміти матеріал. Така робота допомагає глибше опрацювати матеріал, розповісти дітям цікаву інформацію і залучити до освітнього процесу через самостійну роботу, або навчити учнів шукати матеріал, опрацьовувати, думати і аналізувати його. Вчитель може сам вирішувати як проводити такий урок:

- В школі за допомогою презентацій, відео, ігор, розповідей інших людей.
- На території даної теми.

Говорячи про мольфарство і мольфарів на уроках історії, у вчителів є можливість провести заняття поза межами класу і школи. До прикладу організувати поїздку у Карпати (Верховину), місце де зародилася історія відьомства та чарів.

Така тематика відноситься до краєзнавчої роботи. Вона розширює кругозір дітей, бо вони мають можливість відчувати ту атмосферу, побувати в місці про яке вивчають, побачити його на власні очі. [58, с.202]

Мольфарство, а саме образ мольфаря завжди викликав питання з історичної сторони, адже такий тип чарів є поширеним тільки на західній Україні в Карпатах. Саме там зародилася така культура, і зберігається до сьогодні.

У таких людей є певні відмінності від чаклунів і знахарок. Зазвичай більшість мольфарів чоловічої статі, такий дар передається тільки у спадок. Люди, що займаються такими ритуалами завжди використовують чорну та білу магію одночасно, що і відрізняє їх від інших. Розпізнати їх по одягу чи окремих елементах важко, тому що відмінних ознак від звичайної людини немає. Мольфарі люди, що вірять в Бога, вважають себе християнами, у них на відміну від відьом немає хвостика чи крилець. Одягаються вони в звичний одяг, з особливих прикмет - ніж, хрести, книги, оздоблені капелюхи, куштур. Та найважливішим є їхня розмова і начитаність, кожен мольфар достеменно знає все про свій рід, чим займалися його родичі по маминій та батьковій лінії, усі заклинання, проповіді.

«Кожен мольфар - маг у прямому розумінні цього слова. Тобто, він володіє умінням і змогою керувати стихіями та силами природи, обертати їх на шкоду чи користь усім навколо. Він володіє і білою, і чорною магією, а також низкою проміжних мистецтв. Різниця чорних і білих мольфарів - у меті, з якою проводиться ритуал, і в тому, чи зловживає мольфар подарованою йому силою.» [3, с. 3]

Порівнюючи праці дослідників можна зробити висновок, що всі вони одноголосно дотримуються думки про безпечність мольфарства, що такі люди не несуть шкоду.

Щоб дітям було комфортно та цікаво вчитель має контактувати з учнями, дізнаватися про них як особистостей, давати можливість проявити свої таланти. Адже зі школи дитина отримує більшу частину своїх знань, а тому завдання вчителя як умога частіше залучати дітей працювати самостійно, знаходити опрацьовувати і аналізувати більшість інформації без допомоги посторонніх, задля всебічного розвитку; при цьому важливо, щоб на уроках були застосовані різні види навчання.

Вчитель-методист Новікова Л. М. пише: «Вони повинні вчитися більше працювати самостійно. Від того, які історичні джерела будуть використані на уроці й наскільки ефективно буде організована робота ними, залежить успішне засвоєння знань учнями. Крім того, використання джерел історії, дає можливість виробити такий спосіб вивчення і викладання історії, який поєднував би традиційне навчання, що включає загальноприйняті методи і технології передачі знань про минуле, з новими, більш сучасними підходами до викладання історії» [90, ст. 2]

Структура позакласного уроку відрізняється від звичайного, вчитель має право відійти від стандартів прописаних навчальним планом, та все ж мета є незмінною:

-навчальна

-розвивальна

-виховна

До навчальної мети відноситься вміння учнем після (і під час) уроку охарактеризувати і проаналізувати тему, постатей, їхні дії.

Розвивальна – аналіз, робота з картою , вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівняння, аналіз джерел, хронологія, розвиток навичок роботи з комп'ютером.

Виховна мета – вміння відстоювати власну думку, вчитися працювати в парах, вміти вести історичну дискусію

Більшість вчителів не приділяють виховній меті належного значення і забувають використовувати їх на кожному уроці, що є грубою помилкою, адже в першу чергу ми виховуємо особистість яка після закінчення навчального закладу зможе самостійно, відстоювати власні інтереси, пристосовуватися до будь-якого колективу, не втрачаючи власне Я. Важливо на позакласних уроках приділяти таким речам більшу частину часу. [44, с.74]

Самі уроки можуть мати різні форми, до прикладу на позакласних заняттях можна і потрібно проводити бінарні уроки.

Це вид заняття де вчитель об'єднює свій урок з іншими предметами, щоб краще та змістовніше пояснити тему, до прикладу «Відьми в українських традиціях» «Мольфарі» , вдало можна поєднати з уроком української літератури, а саме з вивченням Квітки-Основ'яненка та його твором «Конотопська відьма» або Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». Варто зазначити, що вони є першими представниками українських письменників, які написали твори, повісті про відьом, мольфарів, їхнє життя та як воно переплітається з українським народом, духовною культурою, нацією та історією.

Дана тематика не широко представлена на уроках історії. Вона більше відображається в творах української або світової літератури.

На нашу думку, дана тема має право, щоб її розглядали на уроках історії України частіше. Михайло Коцюбинський у своїй праці «Тіні забутих предків» описував мольфарів як людей, що допомагають іншим людям. Насправді, є безліч розповідей, що українські очільники держави, отамани зверталися до потойбічних сил, мали приближених людей які бачили майбутнє, прогнозували хід війни або битви. Звісно, такі речі не є доказаним фактом, але у стародавніх літописах часто можна зустріти спогади про такі випадки. [71, с. 90]

Велика відмінність мольфарів від інших чарівників полягає в тому, що вони надавали допомогу в різних сферах життя, яка б ніяк не зашкодила іншим. Жителі приходили до них за порадами для одруження, щоб мольфар вирахував їхній день весілля, як правильно вчинити в життєвих ситуаціях, чим харчуватися, які ліки, настоянки пити коли у сім'ї хтось захворів. Вони рідко використовували магію чи ворожіння, навпаки читали по зорях, картах, книгах чи підходять закохані один одному, чи варто саджати урожай. Звісно, вони вдавалися і до більш темнішої магії, але пояснювали це тим, що таке право надано їм вищими силами. Кожен мольфар завжди знає світлу сторону магії, а також і темну сторону, адже без існування першої – не було б другої і навпаки. [16, с. 22]

«Слід також зазначити, що до проблеми мольфарства звертався один з найвизначніших українських письменників М. Коцюбинський у своїй повісті “Тіні забутих предків”, де вперше в українській літературі було детально описано образ мольфара» [101, с. 8]

XIX століття дає можливість вивчати матеріал з різних ресурсів , книжка, комп'ютер, наукові платформи. Вчитель обов'язково повинен використовувати сам і навчати дітей Інформаційним технологіям. Це можуть бути не тільки презентації створені у PowerPoint , а також онлайн інтелект-карти, онлайн-ігри, тестові завдання на платформі квізіс , онлайн карта, віртуальні уроки .

Віртуальний урок дає можливість учневі через екран переміститися у будь-яке століття, до прикладу XIX і побачити будинки, пройтися вулицями

зруйнованих містечок, побачити одяг, їх діяльність. Це які він обов'язково повинен виконати

При цьому важливо, розрізнати методику, методи, методології

Методика – це різні види, прийоми, засоби вивчення предмету. Г. Яковенко пише «Методика викладання історії – науково-педагогічна дисципліна, яка визначає завдання та зміст шкільних курсів історії, методи, прийоми та засоби навчання. Предмет методики викладання історії.» [95, ст. 9]

Пометун О. І у своїй праці пише «Методика навчання історії - це наукова дисципліна, що досліджує процес навчання історії як системи у її взаємозв'язках, протиріччях і закономірностях для забезпечення якісної історичної освіти учнів. [54, с.15]

Важливо пам'ятати, що учень є важливим об'єктом навчання, а тому до кожного учня застосовується різний підхід. У процесі навчання потрібно враховувати все, вік, розвиток, особистість, емоційний стан дитини, можливості, її рівень розвитку, сформованість. До прикладу на першому ознайомлювальному занятті за допомогою короткого опитування - тестування можна визначити який рівнем історичних знань, умінь і навичок володіє дитина. При використанні контурних карт

Методи - це зв'язок вчителя та учнів, при якому вчитель використовує різні форми навчання, для максимального засвоєння знань. «Метод - мистецтво вчителя спрямувати думки учнів у потрібне русло та організувати роботу за планом. У структуру методу входять зміст навчання, шляхи досягнення мети, активність учнів, методичні прийоми, мета, способи, завдання, інструменти, засоби, правила, педагогічна майстерність учителя.» [94]

Методологія – це визначення предмету та об'єкту певної дисципліни. З яких складових складається предмет, її статус та будова.

Вчителям історії потрібно донести до кожного учня велику кількість інформації, використовуючи компетентності які варто засвоїти на уроці :

розвивати пізнавальний інтерес, виховувати відчуття патріотизму, любов до українських традицій, сприяти формуванню національної свідомості, за допомогою мотивації показувати, що ти сам є історією.

В історії - роль та образ відьом не вивчається окремим параграфом чи темою, та про них часто можна почути і прочитати, коли вивчаєш історію середньовіччя або нового часу. Тому важливо, щоб учень вмів розрізняти історичні постаті та їх значення, складав схему - портрет певного діяча, вмів встановлювати причино - наслідкові зв'язки.

Кожна тема, є по своєму цікавою та важливою, і саме вчитель має вміти виділити головне, розповісти важливі факти та застерегти учнів від не вірної думки. Коли ми говоримо про роль відьом, перш за все варто звернути увагу на те, що ця тема є зовсім неоднозначною, а тому багато дослідників пишуть по різному. Учні мають розуміти, що відьми - це не вигаданий персонаж, та в історії зустрічається досить часто. [70, с.107]

Саме в XIX-XX столітті чари, ворожіння були найчастіше присутні у повсякденному житті українців. З ворожінням вони пов'язували більшість українських святкувань, які не могли обійтись без певних ритуалів та обрядів. Варто знати відмінності між обрядами які проводилися до прикладу заради покращення урожаю, здоров'я, сходу сонця чи для кращої долі, та ті які можуть нашкодити людині, приворожити або вбити.

Важливо розуміти, що великий потік інформації який подається на уроках в школі для дітей часто стає не зрозумілим, а тому вони втрачають до нього інтерес. Саме тому вчитель має вміти зацікавити дітей, і найважливішим фактором є те, що потрібно застосовувати новітні інформаційні технології, за якими дитина більшість інформації шукає самостійно.

Звісно, кожен учень навіть при зацікавленому вивченні теми на певному етапі втрачає інтерес, навіть не через бажання вивчати тему, а одноманітність подачі матеріалу, а тому вчителю потрібно змінювати проведення уроків, до прикладу звичайне привітання на початку заняття замінити на цікавий інтерактив

з боку учнів, де вони самі зможуть придумати нестандартне привітання, якщо говорити про мольфарів то привітатися їхньою Карпатською говіркою.

Також на рівні з бінарними уроками стоять і інтегровані уроки. У статті Овчарова С. М описано: «Інтегровані уроки мають ряд переваг.

Інтегровані уроки ставлять за мету формувати знання учнів комплексно з декількох предметів одночасно, що допомагає всебічно глибше вивчити матеріал, формується пізнавальний інтерес учня одразу з декількох дисциплін.» [85, с.208]

Звичайно такий урок відноситься до нестандартних форм, новітніх але поглиблюється розуміння учнів про предмет, розвивають їх різносторонньо, а також можливість створити цілісну наукову картину.

Також автор у своїй статті не забуває про розвиток і самореалізацію вчителів, тому що інтегровані урок допомагає підвищити їхню кваліфікацію, більш творчо підходити до розробки кожного уроку, а також творчо думати не тільки вчителю, але й учню.» [85, с.208-209]

Образ відьми, чаклунства та самих обрядів у сучасній літературі подається широко, щоб учні не розгубилися в цьому потоці інформації, вчителі

Г. Яковенко зазначає що ще на перших ознайомлювальних уроках важливо навчити дитину вчитися. Такі ідеї прослідковуються у багатьох науковців аргументуючи це тим, що учні усвідомлюють цінність часу витраченого на здобуття нових знань, не бояться вивчати дати, складні терміни тощо. Вони вчать рівномірно розподіляти час на вивчення кожного предмету при цьому аналізувати, систематизувати, виділяти головне. На цьому етапі вчитель має показати в якому порядку потрібно вивчати матеріал, що доцільно виділити як основу, вміння правильно конспектувати матеріал та знаходити додатковий матеріал окрім підручника. [71, с. 81-82]

Також автор праці пише Г. Яковенко «Уміння розумової діяльності: осмислення навчального матеріалу, виділення головного; аналіз і синтез;

абстрагування і конкретизація; індукція-дедукція; класифікація, узагальнення, систематизація доказів; побудова розповіді, відповіді, доповіді, аргументація; формулювання висновків; написання історичних творів; вирішення проблемних задач. Уміння оцінки й осмислення наслідків своїх дій» [71, с. 81-82]

Не варто забувати і про розвиток самого вчителя, адже на перших уроках вчитель може підходити до вивчення матеріалу максимально творчо. Більшість методистів-науковців стверджують, що вивчення історичного матеріалу краще запам'ятовується через наочність, а саме зображення, інтелект карти, умовні позначення які означають певну подію, постать, рік і кожного уроку повторюються. Такі позначення мають бути яскраві, невеликі та легко відтворюватися (на малювання позначення дається не більше 5с.) До прикладу на схемі використовувати позначення:

смайлик ☺- позитивний діяч

стрілка ► рух битви

• важлива подія

↕- перехід з одного року в інший

Такі схеми позначень потрібно розробити ще до початку першого уроку і роздати учням для власного використання на уроці. Щоб надалі учні за допомогою інтелект карт могли легко і швидко законспектувати тему, параграф і через деякий час поглянувши на свої записи робити короткий виклад матеріалу, давати оцінку подіям і різним явищам що стосуються даної теми чи то економічної чи естетичної, археологічної, аналізувати факти, події, явища. . Вміти перевірити вірність своїх знань, умінь і навичок. [90]

Територія Західної України, а особливо регіон Івано-Франківська славиться своєю багатою культурною спадщиною, тому безліч краєзнавчих музеїв знаходиться саме тут.

Саме з фольклором та його надбанням можна ознайомити дітей в музеях, адже там зберігається велика кількість пам'яток які допоможуть глибше вивчити дану

тему, зрозуміти її, та навчитися розрізняти правдиві факти від неправдивих. Зазвичай у школі не приділяють належної уваги музейному куточкові, що є великою помилкою. Візуальне бачення допомагає ширше і глибше запам'ятати тему, вивчити, пізнати. Музеї за своєю структурою бувають різними, профіль музею також може бути різний: [93]

- краєзнавчі музеї
- історичний музей може містити історичні знахідки які належать і відображають пам'ятні події їхнього краю. У школах такий музей можна робити комплексного профілю, де показати у хронологічному порядку розвиток міста чи села, або регіону, із зображеннями визначних особистостей
- археологічні пам'ятки історії рідного краю зібрані археологами під час розкопок, до зібрання історичних матеріалів можуть долучатися і діти.
- етнографічні музеї допомагають нам вивчити культуру через побутові речі: глечики, Кружки, верстати, станки, ткацькі верстати, засоби гігієни (заколки, жіночі гребінці), зброя, одяг, елементи декору помешкань, вишивка.
- природничі
- музеї архітектури це макети

Дослідниця Голіней В. І зазначає «Наступна проблема, що вимагає негайного вирішення, – це визначення профілів музею, на їх основі – чітка відомча реєстрація. Профіль музею – це спеціалізація його зібрань, експозицій та діяльності, обумовлені зв'язком із конкретною наукою, галузями, дисциплінами, видами мистецтва і культури.» [93, с. 11-12]

Важливо не тільки розказувати, а й показувати. Тому прикладом будь якої теми можуть бути позакласні заходи які на пряму пов'язані із тим, що ми вивчаємо на уроках. Так як звичаї та традиції не описуються в підручниках історії, але вони мають важливе значення для української культури, їх важливо проводити на позакласних заходах. Саме вечорниці дають нам уявлення, про обряди, гадання які ми відносимо до чаклунських вони і зараз присутні і у

нашому житті, а особливо в традиціях ХІХ-ХХ століття. Таких свят може бути безліч: Івана Купала, Свято Юрія, Маланка всі вони мають безпосереднє відношення до чарів, звичайно вони не несуть ніякої шкоди, навпаки придумані для розваги, але не варто забувати, що кожне свято яке проводиться в школі має нести певний розвиток для учнів. Тому вчителю важливо пояснити дітям значення свята, та чому в українських традиціях вони присутні. Вони мають виховати такі компетентності в дітях як любов та повагу до Батьківщини.

Вечорниці Як співається у відомій пісні :

«Ой, приходь же, Мусію, та на вечорниці,
Я мукички насію, спечу паляниці,
З склянки меду наллю тобі прямо в ротик.
Поспішай же, Мусію, не барися, котик.

Приспів:

Вечорниці, вечорниці - чари вечорові.
Хто не був на вечорницях, не знає любові.
Хто не був на вечорницях, не знає любові.

Ой, приходь же, Миколо, та й на вечорниці.
Я насію з полови ярої пшениці,
Спечу тобі книша та й на Миколая,
Бо у мене душа в'яне, завмирає.

Приспів.

Ой, приходь же, Іване, та приводь Степана,
Ще Дем'яна, Теофана і раба, і пана.
Як заграють музики, підем танцювати.
Вечорниці навіки, щоб запам'ятати.»

Слова- М. Катічева [102]

Багатьох зображували у представляли в історичних постатях, до прикладу Жанну Дарк і досі вважають відьмою.

Тема чаклунства в історії України є дуже поширеною, адже ще з давніх - давен люди вірили в магію та її силу, тому в ХІХ - ХХ столітті більшість людей навіть якщо і боялися то все одно зверталися до них за допомогою.

Образ відьми та її значення і до сьогодні є не зовсім розкритим, багато інформації є неправдивою, а тому вчитель повинен показати учням, як потрібно знаходити правильні факти та докази. Важливо, щоб самі музеї були присутні і в навчальних закладах, так вчитель зможе ще більше донести дітям інформації та зацікавити їх темою, кожен музей має мати свій профіль.

ВИСНОВКИ

Отже, терени Західної України, а саме Верховина та Карпати були одними з найбільших осередків процвітання магії та мольфарства. Таких людей називали по-різному – знахарі, відьми, мольфарі. Всі вони були присутні в побутовому і духовному житті українців. Душа Карпат - це люди, які там мешкають. Тому джерело енергії для гірських мешканців - Карпати, які простягаються на сотню кілометрів в межах України. Тут народились гуцули, тут зародилось "мольфарство". Дослідники вважали мольфарів "відлюдниками", насправді, деякі з них жили у великих сім'ях і як і всі члени своїх сімей займалися побутовими справами. Для кожного мольфара притаманний свій стиль роботи. Як і зарубіжні так і українські дослідники поділяють мольфарів на "чорних" і "білих", проте потрібно зрозуміти, що кожен мольфар спочатку повинен оволодіти двома видами магії, щоб мати змогу розрізняти одну з іншою, а вже потім обрати свій шлях. Мольфарі є дуже глибоко віруючими людьми, адже вони звертаються за допомогою до Бога. Сьогодні справжніх мольфарів дуже важко знайти, адже більшість людей, які називають себе мольфарами часто намагаються відшукати у цьому матеріальну винагороду, а не справжні духовні цінності. Знання, якими володіє мольфар неможливо купити, продати, обміняти чи випросити. З цими знаннями мольфар народжується, або ж здобуває їх впродовж цілого життя.

При вивченні даної теми стає зрозуміло, що демонологія, мольфарство, відьомство не до кінця дослідженні істориками, а загалом, на даний час люди починають забувати і зневажливо ставитись до таких сакральних речей. Таким чином люди намагалися пояснити різні явища, які відбувалися в їхньому житті, надати святам певної важливості та могутності.

Міфологічні уявлення, календарна обрядовість – це складова української культури, яка дає можливість всебічно вивчити та проаналізувати життя людей. Традиції - це нашарування багатовікового досвіду багатьох поколінь. Вважається, що українська демонологія бере свій початок і зародження саме з українських Карпат, а тому зрозуміло чому саме тут зароджується вся містика. Їхні жителі

впевнені, що містика, чари існують, і складають невід'ємну частину нашого життя. "Повелителі змій", "заклиначі неба", "лікарі людських душ", "земні боги" - саме так називали гуцули людей, які вміли спілкуватися з Природою.

Вивчення традицій своїх предків на уроках історії повинно відбуватись у школі на найвищому рівні, адже це частинка нашого життя. Головне завдання вчителя - сформувати в учнів уявлення про історію не тільки як предмет у школі, але як шлях, завдяки якому вони зможуть краще пізнавати своє майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛА І ДІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

- 1.Алексеев С.Г. „Местное самоуправление русских крестьян XVIII-XIX вв., СПб, Издавництво: Тип. Т-ва М.О. , 1902, 328 с.
- 2.Барна Богдан, Скарбниця практичного знахарства від пращурів. Замовляння, обереги, зілля, Вид.:Барна, 2019, 576 с.
- 3.Бердник Г. Знаки карпатської магії : (Таємниця старого мольфара) / Г. Бердник. – К. : Зелений пес, 2006,368 с.
- 4.Вовк Х. К., Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. Київ: Мистецтво, 1995, 335 с.
- 5.Гнатюк В. М Знадоби до української демонології Л.: Наукове товариство імені Шевченка, 1912. Т. 2 238 с.
- 6.Гнатюк В. М. Нарис української міфології.Л.: Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.
- 7.Гінзбург К. Образ шабаша відьом та його витоки . М: Одіссей, 1990,134 с.;
- 8.Горелов Н. Бич и молот. Охота на ведьм в XVI-XVIII веках М., 2007. 15с.
- 9.Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: зібрав М. Грушевський, обробив З. Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів: 1906. Т. 8. 220 с.
- 10.Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з полудневої Київщини: зібрав М. Грушевський, обробив З. Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів: 1907. Т. 9. 144 с.
- 11.Джон Хойер Апдайк, Іствікські відьми, К.: Клуб сімейного дозвілля, 2018 р., 384с.
- 12.Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази/ Вид. 2-ге пер. з нім. Пенюк З. Ч.: Молодий буковинець, 2003. 200 с.
- 13.Коцюбинський М. М. “Тіні забутих предків” та інші твори / М. Коцюбинський. – Донецьк : БАО, 2007. 352 с.

14. Кордуба М. Західне пограниччє Галицької держави між Карпатами та долищином Сяном. ЗНТШ. Львів, 1925. Т. 138-140. 159-245 с.
15. Кубійович В. Етнічні групи Південнозахідної України (Галичина) на 1.1.1939 р. ЗНТШ. Лондон, 1953. Т. 160.
16. Павлюк С. Етнографічні групи українців Карпат. Лемки, Видавництво: Фоліо, 2020. 364 с.
17. Максимов С. В. Нечистая, неведомая и крестная сила Товарищество Р. Голике и А. Вильбо, СПб., 1903, 530 с.
18. Милорадович В. П. Українська відьма: нариси української демонології К.: Веселка, 1993. 61с.
19. Нормативна база діяльності музеїв навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України. – К.: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2006. 28 с.
20. Лозко Г. Волховик: Правослов Рідної Віри, Видання четверте доповнене та виправлене. К.: ФОП Стебеляк О. М., 2019, 464 с.
21. Омельченко Ю.А. Розвиток учбових музеїв. – К.: НМК ВО, 1988. 195с.
22. Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці Надвірнянського повіта, 1907–1908 // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів: 1909. Т. 11. 141 с.
23. Онищук А. Народний календар. Звичай й вірування привязані до поодиноких днів у році // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів: 1912. Т. 15. 202 с.
24. Сперанский Н. В., Ведьмы и ведовство М., 1906 г., 202с.
25. Сайненский А.Е. Музей воспитывает юных: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. 208 с.
26. Солодова В., Основные нормативные документы, определяющие деятельность одесских музеев в 1825-2003 гг. // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – О: Астропринт, 2006. 262 с.
27. Стафійчук О., Примівник, магія мольфарів, Видавництво: Клуб сімейного дозвілля, 2020, 240 с.

- 28.Томас Олде Хьовелт, Відьма, ТОВ: КМ-БУКС, 2015р., 512с.
- 29.Шекерик-Доників Петро, Дідо Иванчик, Вид. Дискурсус, 2020 р., Перекладач Іван Андрусак, 832 с.
- 30.Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4 // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів: 1904. Т. 7. 272 с.
- 31.Шпренгер Я. Молот ведьм / Я. Шпренгер, Г. Инститорис. – М.: Просвет, 1992. 384 с.

Наукові монографії та статті

- 32.Болтарович З.Є. Народна медицина українців К.: Наук. думка, 1990. 232 с.
- 33.Борисенко В. Українська етнологія: начальний посібник. К.: Либідь, 2007. 400 с.
- 34.Боровський Я. Є. Світогляд давніх киян К.: Наук. думка, 1992. 176 с.
- 35.Брюсов В. Я., Памяти колдуньи // Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII—XX вв.: Альманах. М.: Студия ТРИТЭ: Рос. Архив, 2005. [Т. XIV] 594—597 с.
- 36.Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник /Перекл. з нім. В.Лозинський, О.Лянг, Х.Назаркевич. Л: Літопис, 2005. 632 с.
- 37.Виноградова Л. Н. Народная демонология и мифоритуальная традиция славян М.: Индрик, 2000. 431 с.
- 38.Войтович В. Міфи та легенди давньої України / Вид. 2-ге доповнене Т.: Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
- 39.Войтович В. Міфи та легенди давньої України Т.: Навчальна книга –Богдан, 2005. 392 с.
40. Ворожба. Бібліотечка журналу «Однокласник» 1992. № 8 (34). 14 с.
- 41.Галайчук В. Українська міфологія. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 288 с.
- 42.Гладуш В.А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навчальний посібник Д.: Роял Принт, 2014. 417 с.

43. Дуса Катерина, Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII-XVIII століття, К.: Часопис «Критика», 2008, 300 с.
44. Естетичне виховання дітей та молоді : теорія, практика, перспективи розвитку : збірник наукових праць Ж.: ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. 560 с.
45. Ігнатенко І. В. Етнологія для народу: свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 319 с.
46. Карлоса Кастанеди, Вчення дона Хуана, К.: Уакабоо, 2018р., 282 с.
47. Кітіцин П. Полтавское дворянское ополчение 1812—1814, («Киевская Старина», № 7–8, 1904)
48. Коврига Л. П. Українська міфологія. Легенди, перекази. Х.: Белкар –книга, 2009. 144 с.
49. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу Х.: Вид. Віват, 2018. 319с.
50. Клайв Льюїс, Хроніки Нарнії, К.: Уакабоо, 2005 р., 912 с.
51. Парнов Е.И. Трон Люцифера: Критические очерки магии и оккультизма. М., 1991, 245 с.
52. Пауло Коельйо, Бріда, М.: АСТ, Астрель, 2008 р., с. 288
53. Пархоменко Т. С. Етнокультура Рівненського Полісся Р.: ПП.ДМ, 2009. 376 с.
54. Пометун О. І. Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі : навчальний посібник К.: Генеза, 2006. 328 с.
55. Пономарьов А. П., Косміна Т. В., Боряк О. О. Українці: народні вірування, повір'я демонологія/ Вид. 2-ге К.: Либідь, 1992. 637 с.
56. Прядильщиков В. Ведьмы и колдуны — деградантки тамплиерства // Великие тайны великих людей. М., 1998. 78-95 с.
57. Пратчетт Т. Т. Колір магії, Л.: Видавництво Старого Лева, 2000 р., 320 с.
58. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. К.: Абрис, 2002. 368 с.
59. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. М.: Народное образование, 1998. 256 с.

60. Скляренко В.М. Українські звичаї і традиції Х.: Фоліо, 2008. 318 с.
- 61.Сокіл В. В. Народні легенди та перекази українців Карпат Л.: Наукова думка, 1995. 156 с.
- 62.Тарновский Вольфганг, Ведымы М., 1994 г., 196 с.
- 63.Туризм і краєзнавство //Інформаційно-методичний вісник. – 1998. – №9. – К.: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді. 72 с.
- 64.Шевченко В.В., Ломачинська І.М. Музеєзнавство. (навчальний посібник для дистанційного навчання). – К., 2007. 287 с.
- 65.Шевченко С.І. Етнографічне музеєзнавство. – Кіровоград, 2002. 18 с.
66. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу Д.: ТОВ Ш67 ВКФ «БАО», 2009. 384 с.
- 67.Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навчальний посібник К.: Вища школа, 2004. 207 с.
- 68.Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Н. Хобзей. – Львів : НАН Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 215 с.
- 69.Юнг К. Архетип и символ / Карл-Густав Юнг. М. : Renaissance, 1991. – 304с.
- 70.Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 2003. 560 с.
- 71.Яковенко Г. Г. Методика навчання історії : навчальний посібник Х.: ХНАДУ, 2017. 324 с.
- 72.Ятченко В. Ф. Український шаманізм / В. Ятченко. – К. : Міленіум, 2011. – 216 с.
- 73.Ясинская М.В. Рассказы об отбирании молока в полесском селе Ветлы // Живая старина. 2006. № 4. 35 с.

Дисертації

- 74.Поріцька О. Українська народна демонологія у загальному слов'янському контексті(XIX – поч. XX ст.) : дис. К., 2004. 180 с.
- 75.Kořberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kořberg. – Krakow, 1882. – Т. 1. – 358 s.

76. Pol W. Obrazy z zycia i natury / W. Pol. – Krakow, 1869. – Т. 1. – 623 s.

77. Fischer A. Rusini / A. Fischer. – Lwow ; Warszawa ; Krakow, 1928. – 190 s

Довідково-енциклопедичні видання

78. Вадченко Н. Л. Золота енциклопедія сучасного квітництва Д.: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. 384 с.

79. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник К.: Либідь, 1993. 256 с.

Електронні ресурси

80. Демонологія на Україні : веб-сайт. URL: <https://xreferat.com/31/1965-3-demonologiya-na-ukraine.html>

81. Демонологія на Україні : веб-сайт. URL:

<https://www.coursehero.com/file/p5mp7dno/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E-%D0%B2%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8C-%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%D0%BC%D0%B8-%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BF%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%83-%D1%96-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D1%83/>

82. Життя і побут села в XIX столітті та на початку XX століття : веб-сайт. URL: <http://strilniki.sharrayrada.gov.ua/istoriya-sela/zhittya-i-pobut-sela-v-19-stolitti-ta-na-pochatku-20-st/>

83. Життя українців наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. : веб-сайт. URL: <https://geomap.com.ua/uk-uh9/1026.html>

84. Жнива : веб-сайт. URL: <https://tradycija.com.ua/zhniva/>
85. Інтегровані уроки як засіб розвитку креативності учнів : веб-сайт. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/3651/3217>
86. Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу : веб-сайт. URL: http://archaeology-ethnology.onu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/11/Kalendarsna_obryadovist_u_zhyttyediyalnosti.pdf
87. Нібак І. Культура і мистецтво. Українська відьма : веб-сайт. URL: <http://www.hetman.tv/nomera/2010/2010-2-3-32/vidma.html>
88. Народна демонологія Полісся : веб-сайт. URL: <http://testlib.meta.ua/book/318306/read/>
89. Рахно К. Гончар і відьомство в білоруській та українській міфологічній прозі : веб-сайт. URL: file:///C:/Users/1/Desktop/Downloads/sl_2015_5_13.pdf
90. Сучасний урок історії : веб-сайт. URL : <https://ru.calameo.com/read/004112999b417c0925561>
91. Чаклунство : веб-сайт. URL: <http://carpathians.eu/karpatskii-narod/guculshchina/chaklunstvo.html>
92. Язичницькі світоглядні елементи у віруваннях і традиціях українського народу : веб-сайт. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/relig/7.pdf?fbclid=IwAR0VC6AWneqtAqphOAp3fH4-w4PiIWfyw11wmicDylShoq29yxvzhZUUHTE>
93. http://zoomus.lviv.ua/files/ukr_museum%20pry%20navchal_zakladi.pdf
94. <https://osvita.ua/school/method/780/>
95. https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Halyna/Metodyka_navchannia_istorii_navchalno-metodychnyi_posibnyk.pdf?PHPSESSID=m4t7kot79dmig5qto99sukpbu0
96. Волшебники : веб-сайт. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=56018
97. Джуан Роулінг, Гаррі Поттер, : веб-сайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3945>
98. Океан у кінці вулиці : веб-сайт. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=25796

99. <https://suspilne.media/64947-molot-vidom-ak-sudili-za-caklunstvo-u-serednovicnij-ukraini/>
100. <https://runivers.ru/bookreader/book9700/#page/92/mode/1up>
101. file:///C:/Users/1/Desktop/Downloads/Nikp_2015_27_7.pdf
102. <http://m.pisni.org.ua/?sid=6273477>

Матеріали польових досліджень

103. Свідчення Попович Марії Михайлівни, народилась 15.04.1953, житель села Нижній Березів Косівського району, Івано-Франківської області, з 1960-1980рр вчитель математики у Нижньоберезівській загальноосвітній школі I-II ступенів, на даний час – пенсіонер, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 3 аркуші.
104. Свідчення Симчича Василя Петровича, народився 11.12.1944, житель села Нижній Березів Косівського району, Івано-Франківської області спеціальність - слюсар-механік, на даний час – пенсіонер, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 2 аркуші.
105. Свідчення Юращука Василя Юрійовича, народився 20.04.1955, житель села Чорний Потік Надвірнянського району, Івано-Франківської області, знахар, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 4 аркуші.
106. Свідчення Атаманюка Михайла Петровича, народився 11.10.1940, житель села Середній Березів Косівського району, Івано-Франківської області фермер, на даний час – пенсіонер, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 3 аркуші.
107. Свідчення Томича Івана Дмитровича, народився 11.10.1964, житель села Середній Березів Косівського району, Івано-Франківської області, мольфар, знахар, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 5 аркушів.
108. Свідчення Поповича Івана Михайловича, народився 23.10.1955, житель села Нижній Березів Косівського району, Івано-Франківської області, коваль, пенсіонер, записала Зельманович Яна Ігорівна – кількість 3 аркуші.

